

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

ÚVOD DO ETOPEDIE

**studijní opora k předmětu
pro studenty kombinované formy studia
oboru Sociální komunikace v neziskovém sektoru**

Doporučený semestr:	čtvrtý
Prerekvizita:	není
Navazující předmět:	není
Ukončení předmětu:	zkouška
Garant předmětu:	Mgr. et Mgr. Stanislav Hoferková, Ph.D.

Úvod do etopedie.

Tento materiál byl vytvořen v rámci projektu „**Inovace studijních oborů na PdF UHK**“, reg.č. **CZ.1.07/2.2.00/28.0036** v Operačním programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost ESF.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 66

Recenzent: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.

Publikace neprošla jazykovou korekturou. Za jazykovou a věcnou správnost textu odpovídá autor.

Úvod do etopedie

Vyučující:
Kontakt:

Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.
stanislava.hoferkova@uhk.cz

Pravidla komunikace s vyučujícím:

- v elektronickém učebním prostředí MOODLE (po zpřístupnění předmětu podle stanovených pravidel),
- prostřednictvím e-mailové korespondence,
- v konzultačních hodinách – zveřejněny na webových stránkách katedry.

Úvod do studia předmětu (anotace)

Tato studijní opora je vystavěna jako pomůcka k předmětu Úvod do etopedie. Ve výuce studijní disciplíny **ÚVOD DO ETOPEDIE** se studenti seznámí s hlavními etopedickými pojmy (které budou nezbytné pro orientaci v souvisejících i navazujících předmětech), s teoretickými základy etopedie jako speciálně pedagogické disciplíny, s poruchami chování a jejich tříděním a se systémem etopedických zařízení v České republice (ústavní a ochranná výchova). Ve výuce předmětu je kladen důraz na systém prevence poruch chování, zejména pak na možnosti prevence poruch chování ve školním prostředí.

Tato studijní opora nenahrazuje studentovi odbornou publikaci, učebnici či studijní text, přináší mu základní orientaci v předmětu a v probíraných tématech, odkazuje na literaturu a další zdroje nezbytné při studiu předmětu.

Úvodem ke každému tematickému bloku je **stručný popis probírané látky** a důležité pojmy či hlavní body **k zapamatování**, na které odkazují závěrečné otázky a které budou součástí závěrečného testu pro získání zápočtu z předmětu. Následuje představení dané problematiky, které není vyčerpávajícím zdrojem všech definic a informací, ale slouží jako opora k dalšímu prohlubujícímu studiu. V závěru bloku student najde **soubor otázek a úkolů**, které prověří zapamatování si a pochopení důležitých pojmů a probrané látky (vybrané otázky a úkoly budou součástí zápočtového testu). Odpovědi na otázky nalezne student v textu studijní opory, úkoly vyžadují samostatné vyhledání a nastudování, uveden je vždy alespoň jeden doporučený zdroj, který může student pro vypracování úkolu využít. Na závěr je zařazen **soupis základní literatury a zdrojů** (legislativních dokumentů, webových stránek, časopisů), ve kterých student nalezne probíranou látku a **soupis rozšiřující literatury a zdrojů**, které slouží k prohloubení učiva pro zájemce o danou problematiku.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je získání základních znalostí z oboru etopedie a etopedické péče v České republice.

Po absolvování předmětu se student bude orientovat:

- v základní etopedické terminologii,
- v problematice poruch chování a jejich klasifikacích,
- v systému etopedických zařízení,
- v základní problematice prevence a v možnostech prevence poruch chování zejména ve školním prostředí,
- v etopedické literatuře a v souvisejících legislativních a dalších dokumentů.

Po absolvování předmětu bude student schopen:

- vyhledat a orientovat se v platné legislativě,
- vyhledávat důležité a podstatné informace v dalších zdrojích informací např. na internetu či v příslušných časopisech,
- bude schopen využít a aplikovat poznatky v jiných předmětech.

Osnova předmětu

1. Uvedení do etopedie
2. Základní pojmy v etopedii
3. Vznik etopedie jako vědní disciplíny
4. Poruchy chování
5. Praxe etopedie
6. Školská poradenská zařízení
- 7 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Literatura

Základní literatura:

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

SOVÁK, Miloš. *Nárys speciální pedagogiky: vysokošk. učebnice pro pedagog. fakulty*. 6. vyd. Praha: SPN, 1986. 231 s. Knižnice speciální pedagogiky. Učebnice pro vys. školy.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008b. 127 s. ISBN 978-80-7315-166-9.

Legislativa a dokumenty:

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20274>

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2013. [online]. [citováno 2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/krajsky-urad/skolstvi/prevence-soc-patologickych-jevu/narodni-strategie-primarni-prevence-rizikoveho-chovani-deti-a-mladeze-na-obdobi-2013---2018-62422/>

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

WHO. Mezinárodní klasifikace nemocí: desátá revize: aktualizovaná druhá verze k 1. 1. 2012. Geneva, 2008. ISBN 978-80-904259-0-3. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=53243&fulltext=&nr=109~2F2002&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=55745&fulltext=&nr=218~2F2003&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=48272&fulltext=&nr=359~2F1999&part=&name=&rpp=15#local-content>

Rozšiřující literatura a další zdroje:

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7387-014-0.

FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 183 s. ISBN 80-7044-772-9.

HUTYROVÁ, Miluše, RŮŽIČKA, Michal a SPĚVÁČEK, Jan. *Prevence rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 95 s. ISBN 978-80-244-3725-5.

KLÍMA, Pavel a KLÍMA, Josef. *Základy etopedie: Uvedení do etopedie, nárys vývoje a organizace péče: Určeno pro posl. fak. pedagog.* 2. vyd. Praha: SPN, 1984. 124 s.

KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Vzpouza deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana*. Nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, ©2006. 327 s. Makropulos. ISBN 80-7262-410-5.

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

MICHALOVÁ, Zdeňka. *ADD/ADHD v kontextu poruch chování*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. 120 s. ISBN 978-80-7372-733-8.

MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním: projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 162 s. ISBN 978-80-262-0182-3.

PREKOP, Jirina, Zdena LOMOVÁ a Zdeněk JANČAŘÍK. *Malý tyran*. Vyd. 6., rozš. Praha: Portál, 2009, 159 s. ISBN 978-80-7367-589-9.

SOVÁK, Miloš a kol. *Defektologický slovník*. 3., upr. vyd. Jinočany: H & H, 2000. 418 s. ISBN 80-86022-76-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VOCILKA, Miroslav a kol. *Vybrané statě z etopedie*. Vyd. 1. Most: Regionální středisko výchovy a vzdělávání, 1994. 91 s.

VOJTKO, Tibor. *Speciální pedagogika. Čítanka textů k vývojovým etapám oboru I: 1883-1944*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. 130 s. ISBN 978-80-7290-475-4.

VOJTOVÁ, Věra. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 330 s. ISBN 978-80-210-5159-1.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24 246/2008-6. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20272>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha, 2005. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. Praha, 2009. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20270>

Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=60592&fulltext=&nr=458~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve změně vyhlášky č. 116/2011 Sb. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=59741&fulltext=&nr=72~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných ve změně vyhlášky č. 147/2011 Sb. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=59742&fulltext=&nr=73~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=108~2F2006&part=&name=&rpp=15#seznam>

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=49576&fulltext=&nr=257~2F2000&part=&name=&rpp=15#local-content>

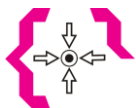
Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://trestnizakonik.cz/>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>

Požadavky na ukončení předmětu

Podrobnosti upřesní přednášející v úvodu předmětu.

Význam ikon v textu

Cíle

na počátku každé kapitoly konkretizují výukový cíl kapitoly.

Časová náročnost

udává, kolik času zpravidla potřebuje student k prostudování kapitoly.

Pojmy k zapamatování

jsou soupisem důležitých pojmů a hlavních bodů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Poznámka

obsahuje doplňující, upřesňující nebo méně důležité informace.

Kontrolní otázky

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

Souhrn

představuje shrnutí tématu.

Literatura

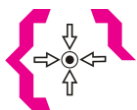
je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a rozšíření poznatků.

OBSAH

1 UVEDENÍ DO ETOPEDIE	10
1.1 Definice a předmět etopedie.....	10
1.2 Cílová skupina etopedie	11
1.3 Disciplíny související s etopedií	12
1.4 Současné pojetí etopedie	13
2 ZÁKLADNÍ POJMY V ETOPEDII	16
3 VZNIK ETOPEDIE JAKO VĚDNÍ DISCIPLÍNY	22
3.1 Kontexty vzniku etopedie ve světě	23
3.2 Vývoj etopedické péče na našem území.....	23
3.3 Vývoj etopedie v rámci speciální pedagogiky.....	25
3.4 Etopedie ve světě.....	26
4 PORUCHY CHOVÁNÍ	29
4.1 Vymezení poruch chování.....	29
4.2 Klasifikace poruch chování	33
4.3 Etiologie poruch chování	35
5 PRAXE ETOPEDIE	37
5.1 Cíle a úkoly praxe etopedie	37
5.2 Fáze etopedického procesu	38
6 ŠKOLY HLAVNÍHO PROUDU VZDĚLÁVÁNÍ	43
6.1 Systém pedagogicko-psychologického poradenství.....	44
6.2 Školy hlavního proudu vzdělávání	45
7 ŠKOLSKÁ PORADENSKÁ ZAŘÍZENÍ	50
7.1 Pedagogicko-psychologické poradny a speciálně-pedagogická centra ..	50
7.2 Zařízení preventivně výchovné péče.....	52
8 ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	58
8.1 Ústavní a ochranná výchova	58
8.2 Diagnostický ústav.....	59
8.3 Dětský domov.....	59
8.4 Dětský domov se školou.....	60
8.5 Výchovný ústav pro mládež.....	60
9 SOUHRN KONTROLNÍCH OTÁZEK A ÚKOLŮ K SAMOSTUDIU	63

1 UVEDENÍ DO ETOPEDIE

Cíle

V prvním bloku představíme etopedii jako speciálně pedagogickou disciplínu s charakterem multidisciplinárnosti. Uvedeme některé užívané definice etopedie, vymezíme předmět zkoumání, cílovou skupinu a obory (disciplíny), které s etopedií spolupracují, a z kterých čerpá poznatky pro teorii i při výkonu etopedické praxe.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- ethos
- paideia
- definice etopedie
- edukace jedinců s poruchami chování
- předmět etopedie
- cílová skupina etopedie
- raná intervence
- disciplíny související s etopedií

1.1 Definice a předmět etopedie

Etopedie je relativně nový obor, který se začal profilovat jako samostatná disciplína speciální pedagogiky na konci 60. let 20. století (viz třetí blok).

Název etopedie pochází: řecké **ETHOS – mrav**, nebo **ÉTHOS – zvyk**, **PAIDEIA – výchova**, tedy ve volném překladu „výchova a vzdělávání směřující k nápravě chování a jeho zvyků (zvyklostí chování)“.

Etopedie se nezabývá jen jedincem s poruchami chování, ale studuje etiologii vzniku a cesty vedoucí k nápravě. Vedle názvu etopedie je užíván i název **edukace jedinců s poruchami chování** (Vojtová, 2008a, s. 7).

Vybrané definice etopedie:

Etopedie se zabývá edukací, reedukací a zkoumáním edukace jedinců s poruchami emocí a chování. Hledá a vyhodnocuje formy a prostředky edukačních aktivit pro ovlivňování jejich chování. Zabývá se systémem a podmínkami jejich edukace v prostředí škol hlavního proudu, školských zařízení pro jedince s ústavní a ochrannou výchovou a zařízení preventivně výchovné péče (Vojtová, 2008a, s. 8)

Etopedie zkoumá morální formování osobnosti mravně narušeného jedince v obecné rovině, etiologii vzniku mravní narušenosti, otázky prevence a profylaxe poruch chování, terminologické otázky oboru, systém speciálních výchovných zařízení aj. (Vocilka, 1994, s. 5).

Etopedie je úsek speciální pedagogiky, který se zabývá rozvojem, výchovou a vzděláváním dětí a mládeže sociálně narušené (Sovák, 1980, s. 143).

Předmět etopedie

Předmětem etopedie je (Vojtová, 2008a, s. 32; Slomek, 2010, s. 5):

- terminologie oboru,
- diagnostikování typu a stupně poruchy,
- etiologie poruch chování (jak, kdy, proč),
- prevence poruch chování (předcházení, aby defekt nepřerostl v poruchu sociálních vztahů),
- intervence v edukačním procesu (přístup k jedincům s poruchami chování),
- reedukace poruch chování (převýchova),
- systém školských institucí (ústavní a ochranná výchova),
- obor a ostatní vědní disciplíny (spolupráce),
- spolupracující instituce (orgány sociálně právní ochrany dětí).

1.2 Cílová skupina etopedie

Jak vyplývá z definice etopedie, cílovou skupinu tvoří jedinci s poruchami chování (Vocilka, 1994; Fischer, 2006 a další). Jsou to jedinci:

- s delikventním a kriminálním chováním,
- kteří své chování nedovedou adaptovat,
- s problémovým chováním,
- s poruchami emocí a chování.

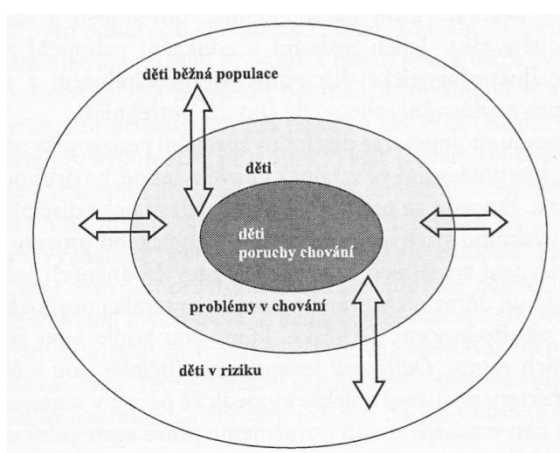
Předmětem pozornosti oboru se stává zejména **raná intervence a předcházení rizikovým vlivům**, tedy zejména školní prostředí. Odborníci mezi efektivní opatření zařazují:

- a) prevence rizik vývoje chování všech dětí,
- b) časná intervence (eliminace rozvoje problémového chování),

c) posilování ochranných faktorů (sociální kompetence, dobré klima atd.), které mohou ztlumit nebo kompenzovat faktory rizikové.

V souladu s konceptem prevence a rané intervence autoři zdůrazňují, že etopedie by se měla zaměřovat zejména na děti a mládež, konkrétně na (Sovák, 1980; Vojtová, 2008a, s. 70):

- děti bez výraznějších problémů v chování – preventivní aktivity a opatření,
- děti v riziku – prevence, diagnostika, poradenská práce,
- děti s problémy chování a s poruchami emocí a chování – intervence, diagnostika, poradenství, provázení,
- děti s poruchami emocí a chování – intervence, diagnostika, poradenství, rehabilitace, doprovázení.

Zdroj: Vojtová, 2010, s. 41

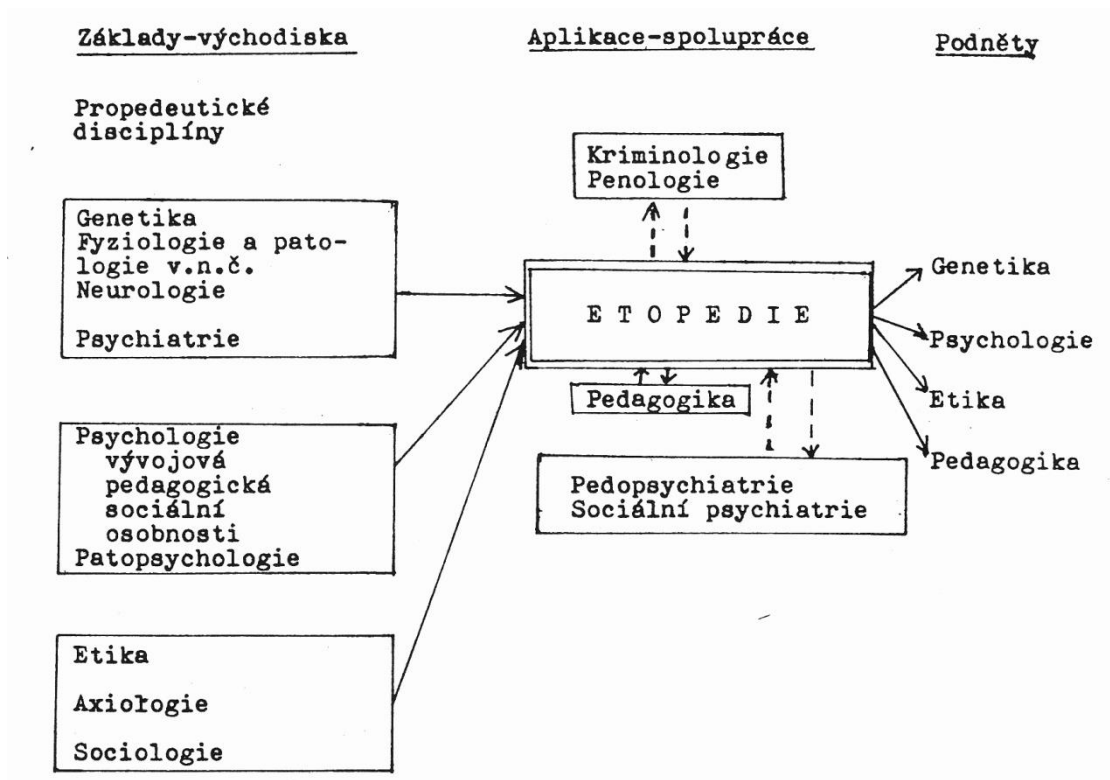
1.3 *Disciplíny související s etopedií*

Etopedie je obor multidisciplinární, čerpá poznatky z mnoha jiných oborů:

- medicína, genetika, psychiatrie, sociologie, sociální patologie, filosofie, etika, právo, ekonomie,
- psychologie – např. stimulace a motivace chování,
- vývojová psychologie – vývojové zvláštnosti jedinců; problémové chování,
- biodromální psychologie – odlišení problémového chování spjatého se socializací dítěte od poruch chování,
- pedagogická psychologie – aspekty výchovně-vzdělávacího procesu,
- psychopatologie – příčiny duševních poruch a jejich symptomy,
- patopsychologie – hraniční psychické stavy, vlastnosti a procesy mezi normálem a patologií,
- sociální psychologie – vliv skupiny na chování jedince,
- forenzní psychologie – působnost trestu na mladistvé,
- pedagogika – metody edukace,
- sociální pedagogika,
- kriminologie – kriminalita mládeže,

- penologie – účinky trestu (zejména alternativních),
- penitenciární pedagogika – náprava v penitenciárním procesu.

Vztah vybraných oborů (disciplín) a etopedie ukazuje následující obrázek:

Zdroj: Klíma, Klíma 1984, s. 18.

1.4 Současné pojetí etopedie

Základní změny v etopedii za posledních 15 – 20 let a z toho vyplývající nové přístupy k edukaci (Vojtová, 2008a, s. 33-34):

- Mezinárodní spolupráce
- Prevence
- Individualizace
- Životní orientace
- Cílové skupiny etopedie

Nové přístupy k edukaci:

- Moment rizika vzniku poruchy
- Edukační roviny – individuální, biografická, sociální
- Posilování osobnosti
- Mezioborová spolupráce

Kontrolní otázky

1. Charakterizujte etopedii jako multidisciplinární obor.
2. Co je předmětem etopedie?
3. Vymezte cílovou skupinu etopedie s přihlédnutím k vymezení cílové skupiny autorky V. Vojtové. Jaké výhody a nevýhody mají obě pojetí a k jakému vymezení se přikláníte?
4. Co představuje v etopedické péči důraz na ranou intervenci poruch chování (problémového chování) u mládeže?
5. Jmenujte obory (disciplíny) související s etopedií a vymezte, jaké poznatky z nich etopedie čerpá.

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a vypracujte přehledný seznam odlišností etopedie od ostatních speciálně pedagogických disciplín. Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, s. 18-20.
2. Jaký je vztah etopedie a sociální pedagogiky? Načrtněte v tabulce (hlavní obor, předmět zájmu, cílové skupiny, prostředky, podmínky, cíl). Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, 24.
3. Jaký je vztah etopedie a penologie? Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, 34-35.

Souhrn

Pojem etopedie pochází z řeckého ETHOS – mrav, nebo ÉTHOS – zvyk a PAIDEIA – výchova, tedy ve volném překladu „výchova a vzdělávání směřující k nápravě chování a zvyků (zvyklostí chování) člověka“. Etopedie se nezabývá jen jedincem s poruchami chování, ale studuje etiologii vzniku a cesty vedoucí k nápravě. Cílovou skupinu tvoří jedinci s poruchami chování. Etopedie je obor multidisciplinární, čerpá poznatky z mnoha jiných oborů.

Literatura

Použitá literatura:

FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 183 s. ISBN 80-7044-772-9.

KLÍMA, Pavel a KLÍMA, Josef. *Základy etopedie: Uvedení do etopedie, nárys vývoje a organizace péče: Určeno pro posl. fak. pedagog.* 2. vyd. Praha: SPN, 1984. 124 s.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

SOVÁK, Miloš. *Nárys speciální pedagogiky: vysokošk. učebnice pro pedagog. fakulty*. 6. vyd. Praha: SPN, 1986. 231 s. Knižnice speciální pedagogiky. Učebnice pro vys. školy.

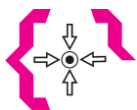
VOCILKA, Miroslav a kol. *Vybrané statě z etopedie*. Vyd. 1. Most: Regionální středisko výchovy a vzdělávání, 1994. 91 s.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Doporučená literatura:

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008b. 127 s. ISBN 978-80-7315-166-9.

2 ZÁKLADNÍ POJMY V ETOPEDII

Cíle

V tomto bloku představíme hlavní pojmy související s etopedií a etopedickou péčí, a pojmy, s kterými se bude čtenář setkávat v následujících blocích. Výčet není vyčerpávající, další pojmy či podrobnější charakteristiku nalezne čtenář v doporučené literatuře na konci bloku. Pro lepší přehlednost jsou pojmy řazeny nikoliv abecedně, ale významově.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- dítě, čin jinak trestný, mladistvý, provinění, mládež
- minorita, majorita, marginální
- defekt, defektivita, mravní ohroženost, mravní narušenost, mládež mravně vadná, obtížná vychovatelnost, maladaptace, maladjustace, porucha chování, porucha emocí a chování, sociální a emocionální narušenost, děti v riziku poruch chování, problémové chování, riziková mládež, ohrožená mládež
- rizikové jevy (rizikové projevy chování), žák (student) se speciálními vzdělávacími potřebami
- prevence, etiologie, incidence, prevalence, depistáž, diagnostika, anamnéza, prognóza, intervence, terapie, psychoterapie, reedukace
- patopsychologie, psychopatologie

Dítě – osoba, která nedovršila patnáctý rok věku; není trestně odpovědná.

Čin jinak trestný – čin spáchaný dětmi mladšími patnácti let (osobami trestně neodpovědnými pro nedostatek věku).

Mladistvý – trestněprávní pojem označující kategorii osob, které dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok svého věku; osoby již trestně odpovědné.

Mladý dospělý pachatel – kriminologický pojem označující věkovou kategorii od zletilosti (osmnácti let) výše, horní hranice není pevně stanovena, věk dvacet jedna až dvacet šest let. Trestní právo užívá pojem **osoba blízka věku mladistvých** bez určení horní hranice (v soudní praxi vztahován k osobám do devatenáctého roku věku).

Provinění – trestný čin spáchaný mladistvým pachatelem.

Mládež – široký pojem nejednotně vymezovaný (zejména v různých oborech); v trestněprávním pojetí člověk do 18 let, v pedagogickém (etopedickém) pojetí osoba od 15 do 25/26 let.

Minorita – menšina (náboženská, etnická, rasová atd.).

Majorita – většina.

Marginální – okrajový, vyskytující se na „okrajích“ společnosti (např. bezdomovci).

Latentní – jev skrytý (např. latentní kriminalita jsou trestné činy, o kterých se orgány činné v trestním řízení nedozvěděly; před rokem 1989 bylo velké množství negativních jevů v latentní podobě – např. nezaměstnanost, bezdomovectví).

Subkultura – menšinová kultura v rámci kultury většinové (např. subkultura mládeže).

Defekt – chybění či nedostatek, může mít charakter vady (člověk se s ní narodí, např. slepota) či poruchy (člověk získá v průběhu života); rozděluje se dále na orgánové (rozštěp patra) a funkční (orgánové neurózy, poruchy chování). **Defektivita** může vzniknout u člověka postiženého defektem, je to obvykle porucha začlenění do společenských vztahů.

Mravní ohroženost – vnější riziko ohrožující chování mládeže.

Mravní narušenost – defekt a defektivita v etopedii; nejvíce užíván v 1. pol. 20. století; **mládež mravně vadná** označoval hlubší narušenost, antisociální jednání.

Obtížná vychovatelnost – oficiální označení pro mládež s poruchami chování od 60. let.

Maladaptace, maladjustace – snížená schopnost až neschopnost přizpůsobit se; termín především v psychologii a psychiatrii, ve vztahu k problematice poruch chování spojené s lehkou mozkovou dysfunkcí.

Porucha chování (behavior disorder) – sociálně neakceptovatelné chování.

Porucha emocí a chování (emotional and behavioral disorders) – výsledkem dlouhodobých diskuzí konce 80.let v odborných kruzích, v zahraniční literatuře výrazně převažuje; užívá se pro skupinu dětí, které mají intenzivní problémy v chování.

Sociální a emocionální narušenost – převzatý termín, užívaný v české a slovenské speciální pedagogice; podobný poruchám emocí a chování.

Děti v riziku poruch chování (at-risk youth) – děti čelící ve svém vývoji mnohým rizikům (= bariérám pro zdárný socializační vývoj a edukaci).

Problémové chování (emotional and behavioural difficulties) – méně závažné, většinou časově omezené poruchové chování spjaté se socializací (období vzdoru).

Riziková mládež – mládež s vysokým rizikem kriminálního chování. Matoušek: „mladí lidé zakopávajíci na prahu dospělosti.“ Též **ohrožená mládež**.

Rizikové jevy, rizikové projevy chování - termín používaný v aktuálních dokumentech resortu ministerstva školství, nahradil dříve používaný pojem sociálně patologické jevy.

Žák (student) se speciálními vzdělávacími potřebami – termín současné školské legislativy; žák se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním.

Děti vyžadující výchovně léčebný režim – termín současné školské legislativy; děti s poruchami chování v důsledku neurologického a psychického onemocnění; vyhláška 438/2006 (kterou se stanoví podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních) vymezuje:

- děti s psychickým nebo psychiatrickým onemocněním a s disharmonickým vývojem osobnosti, které mají:
  - emoční poruchy a vývojové poruchy chování,
  - výrazné poruchy chování s antisociálním, sexuálně deviantním a jinak nebezpečným chováním

– děti se závažnými poruchami chování a děti s extrémními poruchami chování.

Děti se závažnými poruchami chování - termín současné školské legislativy; vyhláška 438/2006 vymezuje:

- děti, které jsou v důsledku svého psychického oslabení závažně ohroženy ve svém vývoji,
- děti s poruchami pozornosti a soustředění, doprovázenými hyperaktivitou, které není možné zvládat běžnými výchovnými postupy a metodami,
- děti experimentující s návykovými látkami nebo drogově závislé.

Děti s extrémními poruchami chování - termín současné školské legislativy; vyhláška 438/2006 vymezuje:

- děti, které se dopouštějí trestné činnosti, které není možné zvládnout výchovnými postupy, organizací a prostředky používanými v běžných zařízeních,
- děti, u nichž jsou násilné projevy chování spojeny s náznaky duševních poruch, sexuálních úchylek,
- děti s drogovou závislostí,
- děti mladší 15 let, kterým byla uložena ochranná výchova.

Normy – právní (legislativa), morální (morálka).

Normalita = subjektivní proměnná, většinový konsenzus.

Sankce – mechanismy vedoucí k posílení sociálních norem prostřednictvím odměn (pozitivní sankce) a trestů (negativní sankce).

Abnormita – zvláštnost, odchylka.

Deprivace – nedostatek v uspokojování základních potřeb člověka, zejm. duševních (potřeba jistoty, lásky, bezpečí); psychická (nedostatek podnětů), citová (citové strádání), sociální (např. neuspokojení adekvátního místa mezi vrstevníky)

Deprivantství - Koukolík, Drtilová: „Deprivanti jsou lidé, kteří z biologických, psychologických či sociokulturních důvodů nedosáhli lidské normality či o ni přišli“

Agrese – projev agresivity; jednání s úmyslem ublížit (ublížit sobě = autoagrese).

Agresivita – tendence reagovat útočným způsobem.

Hostilita – nepřátelské projevy.

Deviantní chování, deviace (lat. deviatio - odchylka, úchylka, vybočení, odklon od normy) - chování porušující platné sociální normy (hodnotově neutrální).

Sociálně patologické jevy – chování porušující sociální, někdy i trestně právní normy; vyznačují se určitou hromadností výskytu, stabilitou ve vnějších projevech, rozšířeností při stejných sociálních podmínkách a mají stejnou nebo podobnou etiologii (prostituce, účast na činnosti extremistických skupin, sebevraždy, zneužívání drog, patologické hráčství, vandalství, kriminalita, dětská delikvence a další).

Delikvence – protispolečenská činnost dětí (**dětská delikvence**) a mladistvých (**juvenilní delikvence**); někdy širší označení pro závažné jevy, které ale nemají charakter kriminality (= trestných činů), např. prostituce, užívání návykových látek atd.

Kriminalita – synonymum zločinnost – nejzávažnější sociálně patologický jev; u dětí se užívá pojmu **prekriminalita**.

Psychopatie – antisociální (disociální) porucha osobnosti; podíl psychopatických osobností na trestné činnosti je vysoký, statisticky významné je spojení psychopatie s

recidivou trestné činnosti a zneužíváním návykových látek. Psychopaty nelze vyléčit, v některých případech je možno je různými postupy kladně ovlivnit.

Sociopatie – pojem užívaný zejm. v anglosaské literatuře jako pojem víceméně totožný psychopatii.

Sociální deprivace – nejtěžší socializační porucha, možnost nápravy minimální, obraz připomíná psychopatii či sociopatii. Českým ekvivalentem deprivace je vhodný termín zvrácenost. Typické znaky: neuznávání a odmítání norem, destruktivní činnost, neschopnost vnitřní kontroly (nedošlo k internalizaci společenských norem), odpor k práci a vyhýbání se jí, absence svědomí, lítosti, neschopnost prožívat radost s druhými apod.

Prevence – předcházení, zamezení vzniku nemoci nebo nežádoucího jevu.

Primární prevence – veškeré aktivity realizované s cílem předejít sociálně patologickým jevům, **sekundární prevence** cíleně působí na redukci prevalence, a **prevence terciární** představuje snahu o co možná největší zmírnění důsledků, které např. užívání drog způsobuje (tzv. harm-reduction).

Prevence specifická – zaměřuje se na předcházení jednotlivých sociálních deviací; **prevence nespécifická** představuje „působení směřující k celkovému formování osobnosti ve smyslu zdravého životního stylu“ (Kraus a Hroncová 2007, p. 301) s cílem rozvíjet prosociální chování jedince.

Prevence plošná (= obecná) – v rámci celé společnosti; **skupinová** (= selektivní) – zaměřená na určité skupiny a **individuální** (= indikovaná) – práce s konkrétním jedincem.

Etiologie – nauka o souboru příčin, které vyvolávají sledovaný jev. Pojem etiopatogeneze vysvětluje příčiny i mechanismy vzniku.

Incidence – počet nově zjištěných, poprvé se vyskytujících počtů nebo stavů určitého jevu, v určitém časovém období.

Prevalence - celkový počet nebo stav určitého jevu v určitém časovém období.

Depistáž – vyhledávání (např. jedinců s delikventním chováním).

Diagnostika – zjištění stavu poruchy či onemocnění; výsledkem je diagnóza.

Anamnéza – souhrn informací o jedinci (osobní, rodinná, sociální, atd.).

Prognóza – odhad budoucího vývoje poruchy či onemocnění.

Recidiva – nežádoucí návrat.

Intervence – zásah

Terapie – léčba (psychoterapie, farmakoterapie apod.).

Psychoterapie – léčba pomocí psychologických prostředků.

Reedukace – převýchova, snaha pomocí pedagogických metod, prostředků a forem rozvinout nevyvinuté osobnostní vlastnosti a pozměnit je společensky žádoucím způsobem.

Resocializace – složitý proces nápravy a převýchovy i změny vadné socializace; znovuzачlenění člověka do společnosti.

Reintegrace – úzce spojena s resocializací; zejm. v penologii pokus dosáhnout pomocí resocializace toho, aby se propuštěný znovu integroval do skupiny, ze které se vyřadil spácháním trestné činnosti.

Kriminologie (lat. crimen - zločin, řec. logos- věda) – věda o kriminalitě. Kriminologika se zabývá odhalováním kriminality (kriminologické stopy, metody odhalování, vyšetřování trestné činnosti).

Viktimologie (lat. victima - oběť, řec. logos - věda) – odvětví kriminologie zabývající se obětmi trestné činnosti.

Patopsychologie – studuje, popisuje, vysvětluje a snaží se napravit anomální (= deviace, poruchy chování, disfunkční apod.) chování člověka (chování, které nevyžaduje hospitalizaci v psychiatrickém zařízení). **Psychopatologie** studuje abnormální chování, v jehož základě leží duševní porucha nebo nemoc (psychopatie, autodestruktivní chování, alkoholové psychózy atd.), důležitá je intervence psychiatra.

Penologie (řec. poena - trest, logos - věda) – věda o trestu, jeho výkonu a jeho účincích.

Programy zacházení s odsouzenými – dříve **resocializační programy**; základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzené.

Postpenitenciární péče – další zacházení s osobami, které již vykonaly trest za spáchanou trestnou činnost, především péče o propuštěné vězně. Vykonávají je jak státní instituce (např. Probační a mediační služba, sociální kurátoři) ale i neziskové organizace (např. Armáda spásy, zařízení pro bezdomovce a další).

Probační a mediační služba – zřízena zákonem č. 257/2000 Sb.; zajišťuje agendu mediačních činností, probačních činností, obecně prospěšných prací, podmíněného propuštění s dohledem včetně domácího vězení a o agendu mladistvých.

Kontrolní otázky

1. Jak se označují „trestné činy“ spáchané dítětem a mladistvým?
2. Uveďte pojmy užívané pro poruchy chování v minulosti, jaké pojmy jsou preferované nyní?
3. Vysvětlete pojmy: agrese, agresivita, hostilita.
4. Který z následujících pojmů je obsahově širší (zahrnuje více jevů): deviace/patologie; delikvence/kriminalita.
5. Jaký je rozdíl mezi následujícími pojmy: incidence/prevalence; resocializace/reintegrace; patopsychologie/psychopatologie.
6. Definujte prevenci, jaké znáte druhy prevence?
7. Čím se zabývají obory: kriminologie, penologie, viktimologie.

Úkoly pro samostudium:

1. Vypracujte charakteristiku kategorií žáků a studentů s postižením a znevýhodněním (= žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami). Doporučené zdroje: Školský zákon č. 561/2004, § 16; Vojtová, 2008b, s. 66.
2. Vyhledejte definici rizikového chování MŠMT. Doporučený zdroj: Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018.

Souhrn

Kapitola představuje hlavní a související terminologii etopedie.

Literatura

Použitá literatura a zdroje:

KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Vzpouřa deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana*. Nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, ©2006. 327 s. Makropulos. ISBN 80-7262-410-5.

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008b. 127 s. ISBN 978-80-7315-166-9.

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2013. [online]. [citováno 2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/krajsky-urad/skolstvi/prevence-soc-patologickych-jevu/narodni-strategie-primarni-prevence-rizikoveho-chovani-deti-a-mladeze-na-obdobi-2013---2018-62422/>

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se stanoví podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných ve změně vyhlášky č. 147/2011 Sb. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=59742&fulltext=&nr=73~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

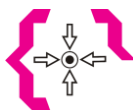
Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>

Doporučená literatura:

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Vyd. 4., V Portálu 1. Praha: Portál, 2010. 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

SOVÁK, Miloš a kol. *Defektologický slovník*. 3., upr. vyd. Jinočany: H & H, 2000. 418 s. ISBN 80-86022-76-5.

3 VZNIK ETOPEDIE JAKO VĚDNÍ DISCIPLÍNY

Cíle

V následujícím textu představíme kontexty vzniku etopedie ve světě i u nás, stručně ve společnosti otrokářské a feudální, podrobněji v novověku – uvedeny jsou pouze důležité osobnosti, které se zasloužily o rozvoj etopedického myšlení a etopedické péče. Druhá část bloku se zabývá vývojem etopedické péče na našem území v kontextu konstituování a vývoje speciální pedagogiky; zmíněny jsou důležité osobnosti, vznik etopedických zařízení a hlavní legislativní dokumenty týkající se etopedické péče a etopedického zacházení. Důležitá část se týká vyčlenění etopedie z psychopedie a etopedické péče v tomto období, stručně je představen také vývoj ve světě.

Časová náročnost

3 hodiny

Pojmy k zapamatování

- J. A. Komenský, Josef II., Philippe Pinel, Jean Gaspard Itard, Edward Sequin, Johann Henrich Pestalozzi, Giovanni Bosco, Anton Semjonovič Makarenko, Johann Heinrich Wichern, Fridrich Wilhelm Foerster
- Thomas Malthus, An Essay on the Principle of Population
- pedopatologie, mravní vadnost, František Čáda
- polepšovna v Opatovicích, vychovatelna v Praze Libni, Josef Šauer z Augenburgu, Leopold Pek, Josef Zeman, Karel Herfort
- Alois Zikmund
- defektologie, obtížná vychovatelost
- speciální pedagogika (defektologická), psychopedie, vyčlenění etopedie jako samostatné disciplíny (1969), sociální narušenost
- Miloš Sovák

Poznámka

V dalším textu jsou uvedeny stručné souvislosti vzniku etopedie jako samostatné vědní disciplíny. Čtenář tuto problematiku najde více rozpracovanou zejména v publikacích Vojtová, 2010, s. 17-39, Vojtová, 2008a, s. 7-17; Klíma, Klíma, 1984, s. 77-109.

3.1 Kontexty vzniku etopedie ve světě

Období vývoje přístupu k edukaci jedinců (zejména dětí) s poruchami chování

1. Období nedůvěry ve svobodu člověka
2. Období intervenčních a reedukačních experimentů
3. Období nástupu intervenčních programů a profesní specializace
4. Období profilace a rozvoje speciálně pedagogických konceptů (Vojtová, 2010)

Otrokářská společnost:

- segregace, likvidace

Feudální společnost:

- církev – budování nemocnic, chudobinců, útulků při chrámech a klášterech
- města zřizují špitály, chudobince, donucovací pracovny, rozsah není tak velký

Novověk:

- **J. A. Komenský** (1592-1670), 6 kategorií dětí: 1. vtipné, chtivé, povolné, 2. vtipné, povolné, váhavé, 3. vtipné, ale svévolné, 4. povolné, chtivé, ale tupé, 5. hloupé a nechtivé, 6. hloupé a vzpurné; vzdělávat všechny (Didactica Magna, Pampedia)
- **Josef II.** (1741-1790), první městské chudinské ústavy
- péče katolické církve
- **Philippe Pinel** (1745-1826), chlapec z Aveyronu (11ti letý chlapec žil v lesích, Pinel pokoušel vychovat, došel k přesvědčení, že nedostatek výchovy je nenahraditelný a nenapravitelný) – žák **Jean Gaspard Itard** (1774-1838)
- **Edward Sequin** (1812-1881), intervence mentálně postižených
- **Johann Henrich Pestalozzi** (1746-1827), ústav v Yverdonu pro opuštěné, toulavé a žebrající děti; chudoba a zločinnost nejsou překážkou ve výchově, která má odkrýt zárodky dobra
- **Thomas Malthus** (1766-1834) - An Essay on the Principle of Population
- italský kněz **Giovanni Bosco** (1815-1888), „apoštol opuštěné a zanedbané mládeže“; mateřský dům pro opuštěné chlapce v Turíně, prevence, zavrhoval tělesné tresty, chybujícím nemá být projevována nedůvěra, největší trest je projev nespokojenosti učitele; jeho výchovné směrnice převzal řád Salesiánů
- Anton **Semjonovič Makarenko** (1888-1939), vybudoval „Gorkého kolonii“ pro zkaženou a rozvrácenou mládež; humanismus, ped. opimismus, soutěžení
- protestantský duchovní **Johann Heinrich Wichern** (1808-1881), založil ústav, který rozdělil na „rodiny“ s vychovatelem, rodinný život, zábava, hudba a práce
- přední rakousko-německý nápravný pedagog **Fridrich Wilhelm Foerster** (1869-1934), ústavní výchova

3.2 Vývoj etopedické péče na našem území

Pedopatologie:

- konec 19., poč. 20. století
- teoretická nauka o dětských tělesných a duševních vadách
- výchova „**mrvně vadných**“ jako část problematiky postižených dětí

- představitel prof. **František Čáda** (1865-1918)

Počátky institucionální péče:

- počátky v první polovině 19. století – segregáční charakter
- první polepšovny v Anglii (postupně do celé Evropy); cílem oddělit mládež s trestnou činností od dospělých
- organizace **polepšoven** - zákon z roku 1885, zřizoval také donucovací pracovny (pro starší 18 let); v polepšovně do 20. roku; děti 11-14 do polepšovny pouze pokud projevily úplnou zpustlost, děti do 10 let pouze na návrh zákonných zástupců a svolením soudu
- v Čechách první **polepšovna pro chlapce i děvčata v Opatovicích** (1884; v roce 1921 přejmenována na vychovatelnu), další pak v Králíkách a v Kostomlatech; postupně přejmenovány na vychovatelny (výchovny)
- v Čechách v **Praze Libni** založena **vychovatelna** 1883 (Vojtěch Náprstek, František L. Rieger); poprvé diagnostika a následné sledování po propuštění
- **Josef Šauer z Augenburgu** (1845-1917), sociálně narušené dítě nemůže být edukováno spolu se zdravými dětmi; iniciátor libeňské vychovatelny; zasadil se o zřízení zvláštní pomocné třídy v Praze-Starém městě pro děti sociálně narušené
- **Leopold Pek** (1855-1932), články pod titulem „Mladiství zločinci“ v brněnském časopise „Péče o mládež“; prvním ředitelem libeňské vychovatelny a pak vychovatelny v Říčanech (tzv. Olivovny)
- **Josef Zeman** (1867-1961), průkopník školství pro vadnou mládež, zakladatel pomocných a zvláštních škol v ČR, zasloužil se o organizaci péče na Slovensku, řada jeho podnětů přijata v Jugoslávii a Polsku; v roce 1925 založil s prof. **Karlem Herfortem** (1871-1940) časopis „Úchylná mládež“ (první časopis tohoto druhu u nás), „Črty z pedopatologie“, „Pedopatologický slovníček“ atd.

Převýchovné tendence:

- v českém prostředí až počátkem 20. století
- do popředí význam vzdělávání a profesní přípravy
- příklad Opatovická vychovatelna, ředitel **Alois Zikmund** (1881-1953) – systém zařazování chovanců do skupin podle stupně inteligence, druhu mravní poruchy, stupně vychovatelnosti; mládež mravně ohrožená, mravně narušená a mravně vadná; vzdělávání a příprava na profesi; individuální přístup; příčiny mravní vadnosti exogenní a endogenní; „Mládež mravně vadná“

Systémový přístup:

- **zákon o trestním soudnictví nad mládeží** (mládež do 21 let) z roku 1931:
  - změna označení polepšoven na vychovatelny
  - do 14ti let nejsou mladiství trestně odpovědní, podléhají poručenskému soudu, který může nařídít výchovnou či léčebnou péči (pokárání ústní důtkou, přenechání trestu rodině nebo škole, přemístění do jiné rodiny, dodání do vhodného ústavu, nařízení ochranného dozoru nebo nařízení ochranné výchovy)
  - nedospělý nad 12 let, závažný čin (ochranná výchova, léčení v psychiatrickém ústavu či trest smrti – nacisté snížili trest smrti z 21 na 15 let)
  - trest „zavření“ – do 6 měsíců, vykonáván v soudních věznicích či výchovných

- do vychovatelem zařazování mladistvů jen s ochrannou výchovou
- trest vězení delší než 6 měsíců
- trestní řízení zpravidla před zvláštními senáty mládeže
- „zájem mladistvého“.

Defektologie (nápravná pedagogika, léčebná pedagogika):

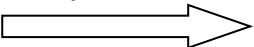
- od roku 1946; obor na PdF Univerzity Karlovy
- defekt a defektivita
- norma
- „**obtížně vychovatelní**“
- metody rehabilitace, reedukace, kompenzace
- později speciální pedagogika defektologická

Počátky systému institucionální péče u nás:

- trestní zákon a řád z roku 1950:
  - zvýšil hranici trestní odpovědnosti na 15 let (do té doby 14)
  - umožnil ukládání ochranné výchovy do doby zletilosti popř. 21 let
- zákon o sociálně-právní ochraně dětí z roku 1952:
  - „úřadovny“ ochrany mládeže na každém okrese
  - ústavní výchova – opírala se o zákon o právu rodinném (1949), který vyjmenovával případy, kdy lze odebrat dítě z rodiny a předat do péče státu
- 50. léta 20. století vznikají **dětské domovy se zvýšenou výchovnou péčí** (dětí s poruchami chování 9-15 let) a **domovy mládeže pro převýchovu** (15-18) - školský zákon (1953)

3.3 Vývoj etopedie v rámci speciální pedagogiky

Speciální pedagogika:

- termín se ujal v 60. letech 20. století místo speciální pedagogiky defektologické
- předmětem zájmu děti a mládež vyžadující zvláštní péči
- etopedie součást **psychopedie**
- rozdílnost problematiky a objektů působení na mentálně postižené a mravně narušené, odlišnosti v síti a charakteru zařízení atd.
- **1969 vyčlenění etopedie jako samostatné disciplíny**

Etopedie jako samostatná disciplína speciální pedagogiky:

- problematika poruch chování v kompetenci školského systému
- edukace dětí a mládeže nejprve postavena na **segregačním principu**, náprava a převýchova upřednostňována před edukací:
  - diagnostické ústavy
  - dětské domovy (sociální důvody, výuka v běžné škole v místě domova)
  - internátní zvláštní školy (plnohodnotný edukační proces)
  - dětské výchovné ústavy (výuka v malotřídkách jako součást ústavu)
  - výchovné ústavy pro mládež (taktéž)
  - ústavy s výchovně léčebným režimem (taktéž)

- označení „sociální narušenost“:
  - o výchovně narušené
  - o emocionálně narušené
  - o sociálně izolované

Příprava speciálních pedagogů:

- 1969 etopedie začleněna jako samostatný studijní obor na třech fakultách
- Významné osobnosti: **Miloš Sovák** (1906-1989), Pavel Klíma

Vývoj diferenciacie etopedie

	obor	Podobor specializace -	zaměření
počátky 20. století	Pedopatologie		Segregace
od roku 1948	Defektologie	Psychopedie	Norma
od roku 1963	Speciální pedagogika	Psychopedie	Reedukace, rehabilitace, kompenzace
od roku 1969	Speciální pedagogika	Etopedie	Výchova a vzdělání

Zdroj: Vojtová, 2004, s. 14

3.4 Etopedie ve světě

Amerika:

- souvislý zájem od poč. 19. století
- spojen s prostředím psychiatrie
- obor etopedie v 50. letech 20. století
- mezioborový přístup
- edukační zásady a metody

Slovensko:

- rozvíjení v rámci oboru léčebná pedagogika
- v 80. letech terminologické sjednocení na obor etopedie
- v roce 1989 opět léčebná pedagogika (širší záběr) a speciální pedagogika, v jejímž rámci se profilovala disciplína **Pedagogika emocionálně a sociálně narušených**

Německo:

- pedagogika poruch chování jako samostatný studijní a vědecký obor na vysokých školách v 70. letech (zaměřen jako u nás na poruchu a nápravu)

Kontrolní otázky

1. Čím obohatily etopedii tyto osobnosti: J. A. Komenský, P. Pinel, J. H. Pestalozzi, G. Bosco.
2. Osvětlete předmět zkoumání, hlavní představitele a časově zařadte: pedopatie, defektologie, speciální pedagogika.
3. Kdy byla na našem území založena první vychovatelná (polepšovna) a s jakými osobnostmi je spjata?
4. Čím se pro etopedickou péči zasloužil J. Zeman a A. Zikmund?
5. Popište hlavní systémové změny ve 30. a 50. letech 20. století.
6. Kdy, z jaké disciplíny a z jakých důvodů se etopedie konstitovala jako samostatná disciplína?
7. Jaký byl vývoj péče o sociálně narušené jedince na Slovensku?

Úkoly pro samostudium:

1. Vypracujte přehled významných současných etopedů - speciálních pedagogů a dalších odborníků, místa jejich působnosti (vysoké školy, vědecké a další instituce) a jejich hlavních publikací zabývajících se etopedií a poruchami chování. Doporučené zdroje: internet, on-line katalog Národní knihovny: <http://aleph.nkp.cz/>

Souhrn

Kapitola stručně představuje vznik a vývoj etopedie, zejména na našem území. Období vývoje přístupu k edukaci jedinců (zejména dětí) s poruchami chování můžeme rozdělit do čtyř období: období nedůvěry ve svobodu člověka, období intervenčních a reedukačních experimentů, období nástupu intervenčních programů a profesní specializace a období profilace a rozvoje speciálně pedagogických konceptů. Mezi významné odborníky v historii péče o jedince mravně narušené patří Komenský, Josef II., Pinel, Itard, Sequin, Pestalozzi, Bosco, Makarenko, Wichern, Foerster, Malthus, Čáda, Pek, Zeman, Herfort, Zikmund, Sovák.

Literatura

Základní literatura:

KLÍMA, Pavel a KLÍMA, Josef. *Základy etopedie: Uvedení do etopedie, nárys vývoje a organizace péče: Určeno pro posl. fak. pedagog. 2. vyd.* Praha: SPN, 1984. 124 s.

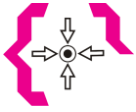
VOJTOVÁ, Věra. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 330 s. ISBN 978-80-210-5159-1.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti.* 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Doporučená literatura:

VOJTKO, Tibor. *Speciální pedagogika. Čítanka textů k vývojovým etapám oboru I: 1883-1944*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. 130 s. ISBN 978-80-7290-475-4.

4 PORUCHY CHOVÁNÍ

Cíle

V návaznosti na předchozí bloky se v následujícím textu budeme zabývat poruchami chování – uvedeme si současné vymezení poruch chování (děti v riziku, problémové chování, poruchy chování), které odpovídá tuzemské i zahraniční odborné literatuře, představíme základní klasifikace poruch chování (klasifikace z medicínského hlediska, sociální a školskou klasifikaci) a krátce se zaměříme na etiologii poruch chování.

Časová náročnost

3 hodiny

Pojmy k zapamatování

- děti v riziku poruchy chování („at-risk youth“, děti v „riziku“)
- dítě s problémem v chování (problémové chování)
- dítě s poruchou chování (poruchy emocí a/nebo chování)
- medicínská klasifikace poruch emocí a chování
- sociální klasifikace poruch chování
- školská klasifikace poruch chování
- disociální chování
- asociální chování
- antisociální chování
- etiologie poruch chování
- multifaktoriální etiologie

4.1 Vymezení poruch chování

V následujícím textu budeme vycházet ze současného pojetí cílových skupin dle V. Vojtové (zejména v charakteristice dětí v riziku a problémového chování; Vojtová, 2008a, s. 72-86).

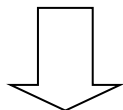
Rozeznáváme celkem tři skupiny, které se liší zejména kvalitativně:

A. Děti v riziku poruchy chování, „at-risk youth“, děti v „riziku“

Koncept vymezuje děti, které mají cestu k dospělosti plnou překážek a úskalí, plnou rizik. V jejich důsledku se socializace vyvíjí rizikově nebo je dokonce

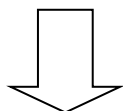
blokována. Tento koncept sleduje tato rizika, vymezuje jejich dopady a ukazuje na způsoby minimalizace jejich negativních vlivů.

Rizika mohou být spojená s osobností dítěte (nízká inteligence, empatie), s rodinou dítěte (patologie v rodině), se školou (šikana), se společností (úroveň vyspělosti).

B. Dítě s problémem v chování (problémové chování)

Porucha emocí nebo chování se nejčastěji vyvíjí přes působení rizikových faktorů k problémovému chování a k závažným poruchám chování. Problémové chování se tedy vyznačuje menší intenzitou, závažností, většinou časově omezené, představuje např. vyrušování ve škole, provokování, porušování dohod a pravidel.

C. Dítě s poruchou chování, poruchy emocí a (nebo) chování

Poruchy emocí a chování jsou výrazem pro postižení, kdy se chování a emocionální reakce žáka liší od odpovídajících věkových, kulturních nebo etnických norem a mají nepříznivý vliv na školní výkon, včetně jeho akademických, sociálních, předprofesních a osobnostních dovedností. Současně je toto postižení:

- a) něco více než přechodná reakce na stresující událost,
- b) vyskytuje se současně alespoň ve dvou prostředích, z nichž alespoň jedno souvisí se školou,
- c) přetrvává přes individuální intervenci v rámci vzdělávání.

Obecné znaky poruch chování (Vágnerová, 2004, s.):

- nerespektování platných společenských norem,
- neschopnost navazovat a udržet přijatelné sociální vztahy,
- bezohlednost, uspokojování vlastních potřeb na úkor druhých,
- chybějící svědomí a pocity viny.

Rozdíly mezi žáky s problémy v chování a s poruchami v chování jsou ve třech základních aspektech:

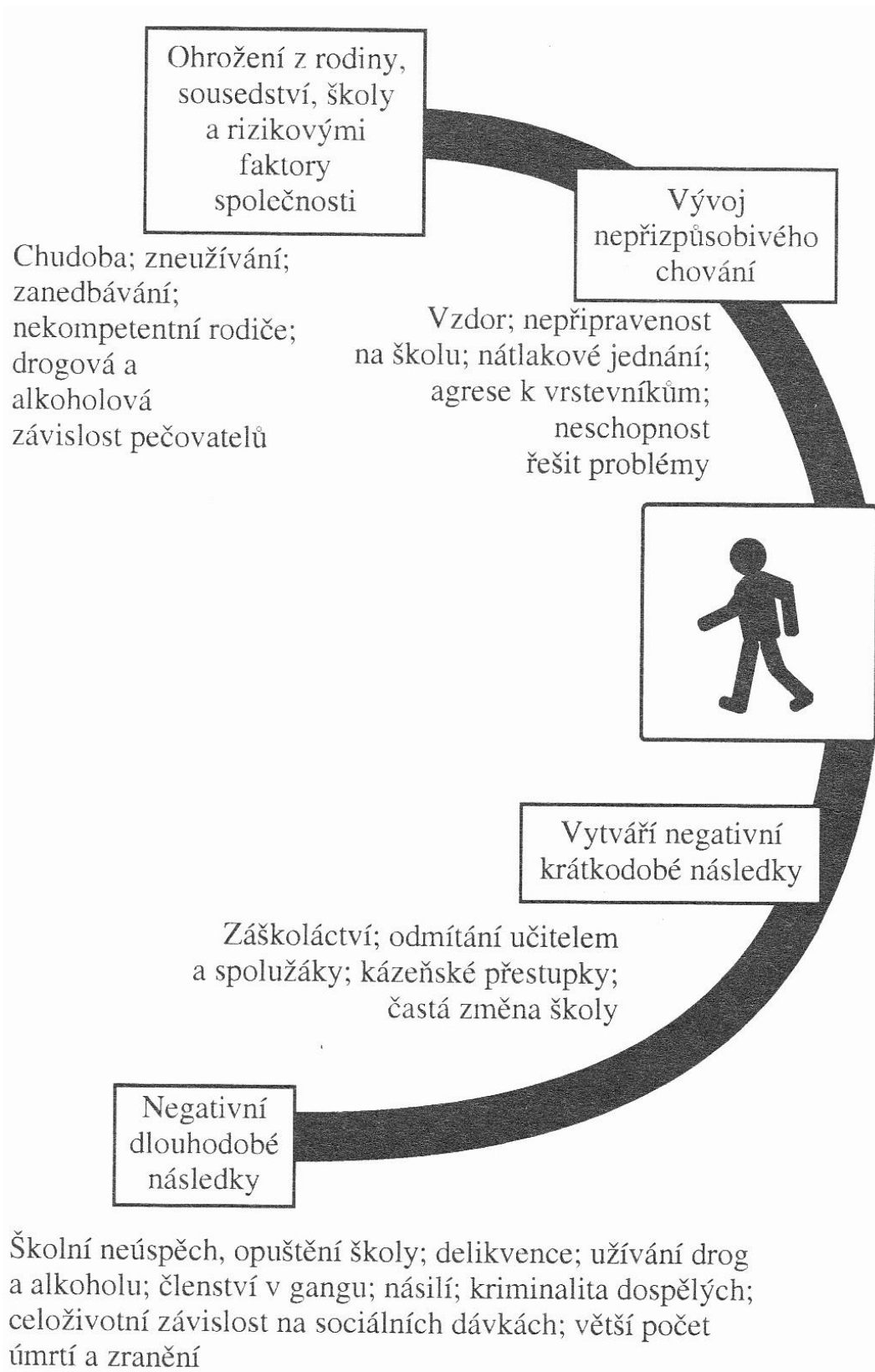
- v motivaci nežádoucího chování,
- v časovém období a intenzitě,
- ve způsobech podpory a intervence dítěte.

Tyto rozdíly přehledně ukazuje následující tabulka:

ZÁMĚR V NEŽÁDOUCÍM CHOVÁNÍ JEDINCE	
<i>Žáci s problémem v chování</i>	<i>Žáci s poruchou v chování</i>
<ul style="list-style-type: none"> o svých problémech ví, vadí mu a chtěl by je odstranit normy nenarušuje úmyslně jejich porušování je výsledkem konfliktu mezi vnějšími požadavky a vnitřními potřebami žáka nálepku problémového žáka trpí a vyvolává v něm negativní emocionální zážitek 	<ul style="list-style-type: none"> není s danými normami v konfliktu nepřijímá je, popř. je ignoruje zpravidla nepocituje vinu ve vztahu k důsledkům vlastního jednání
ČASOVÁ DIMENZI NEŽÁDOUCÍHO ZPŮSOBU CHOVÁNÍ	
<i>Žáci s problémem v chování</i>	<i>Žáci s poruchou v chování</i>
<ul style="list-style-type: none"> problémy bývají krátkodobé popřípadě se projevují v určitých periodách mívají vývojové souvislosti bývají důsledkem nezvládnutých konfliktů se sociálním okolím 	<ul style="list-style-type: none"> porušuje normy dlouhodobě vývojová specifika morálního vývoje způsoby nežádoucího chování prohlubují
NÁPRAVA, KOMPENZACE, REEDUKACE	
<i>Žáci s problémem v chování</i>	<i>Žáci s poruchou v chování</i>
<ul style="list-style-type: none"> k nápravě vedou cílená pedagogická opatření speciálně pedagogické metody kompenzují nežádoucí chování žáka, navozují nové modely chování, které by žákovi umožňovaly přiměřené naplňování jeho potřeb 	<ul style="list-style-type: none"> náprava vyžaduje speciální péči směřuje k převádění (sublimaci) způsobů a cílů chování společensky nepřijatelného k chování, které je přijatelné

Zdroj: Vojtová, 2008a, s. 82.

Jak jsme uvedli výše, **porucha emocí nebo chování** se během života dítěte nejčastěji vyvíjí přes působení rizikových faktorů k problémovému chování a k závažným poruchám chování. Následující obrázek situaci dítěte na jeho cestě k poruše emocí nebo chování výstižně ilustruje:

Zdroj: Vojtová, 2008b, s. 49.

4.2 Klasifikace poruch chování

V literatuře najdeme různé klasifikace poruch chování, na tomto místě si uvedeme tři nejznámější a nejužívanější. Čtenář najde tuto problematiku podrobněji zpracovanou v těchto publikacích a dokumentech: Vojtová, 2008a, s. 63-68; Slomek, 2010, 19-20; WHO, Mezinárodní klasifikace nemocí, 2008;

1. Sociální klasifikace poruch chování

Tato klasifikace se orientuje na charakter konfliktu se sociálním prostředím, ve kterém jedinec žije:

- a) porucha chování se sociálním základem, **disociální chování** – dají se zvládnout přiměřenými ped. postupy formou poradenské či ambulantní péče, problémy často souvisí s vývojovým prostředím, váží se na mikroprostředí dítěte, charakter je přechodný, i když trvání delší než u problémového chování; kázeňské přestupky jsou úpornější, častěji se opakují, porušování norem bývá úmyslné, souvisí se vzdorovitostí a negativismem, chování není provázeno výraznější nenávisť,
- b) **asociální porucha chování** – chování neodpovídá mravním normám společnosti, nedosahuje však ještě úrovně ničení společenských hodnot; bývá vázána na starší školní věk,
- c) **porucha chování antisociálního rázu, delikvence** – jedinec porušuje právní normy, chování vykazuje velkou míru nebezpečnosti, recidivy, spojeno s výraznou agresivitou a motivováno úsilím škodit; dětská delikvence, prekiminalita, juvenilní delikvence.

2. Školská klasifikace poruch chování

V zahraniční literatuře se setkáváme s tímto tříděním:

- a) poruchy chování vyplývající z konfliktu – záškoláctví, lhaní, krádeže
- b) poruchy chování spojené s násilím – agrese, šikana, loupež
- c) poruchy chování související se závislostí – toxikomanie, gambling

3. Medicínské hledisko klasifikace poruch emocí a chování

Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize (MKN-10) třídí jednotlivá postižení a nemoci, poruchy chování zde patří do skupiny poruch diagnostikovaných obvykle v dětství a dospívání. Rozdělení poruch chování ukazuje následující tabulka – výčet není úplný, uvedeny jsou ty skupiny poruch, se kterými se učitel nejčastěji setkává ve školním prostředí.

Medicínská klasifikace slouží zejm. lékařům, zařazení dítěte do některé kategorie nemusí být důvod pro jejich zařazení do speciální školy.

Hyperkinetické F90 poruchy	Porucha aktivity a pozornosti Hyperkinetická porucha chování Jiné hyperkinetické poruchy
Poruchy chování F91	Porucha chování vázaná na vztahy k rodině Nesocializovaná porucha chování Porucha chování samotářského typu Nesocializovaná agresivní porucha chování Socializovaná porucha chování Porucha chování skupinového typu Skupinová delikvence Poklesky v souvislosti s členstvím v gangu Krádež s partou Opoziční vzdorovité chování Jiné poruchy chování Poruchy chování nespecifikované
Smíšené poruchy F92 chování a emocí	Depresivní porucha chování Smíšené poruchy chování a emocí Porucha chování spojená s emoční poruchou F93 (úzkostná porucha apod.) Porucha chování spojená s neurotickou poruchou Smíšená porucha chování a emocí nespecifikovaná
Emoční poruchy F93	Separáčnická úzkostná porucha v dětství Fobická anxiózní porucha v dětství Sociální anxiózní porucha v dětství Porucha sourozenecké rivality Jiné dětské emoční poruchy Poruchy identity Nadměrně úzkostná porucha Dětská emoční porucha Dětské emoční poruchy nespecifikované
Poruchy sociálních F94 funkcí	Elektivní mutismus Selektivní mutismus Reaktivní porucha přichylnosti dětí Porucha desinhibovaných vztahů u dětí Citově chladná psychopatie Syndrom ústavního dítěte Jiné dětské poruchy sociálních funkcí Porucha dětských sociálních funkcí nespecifikovaná

Zdroj: Vojtová, 2008a, s. 64.

4.3 Etiologie poruch chování

Příčiny vzniku jsou multifaktoriální (Fischer, Škoda, 2008, s. 129-131):

1. Biologické faktory:

- a. pohlaví, věk
- b. temperament (vyšší impulzivita, dráždivost, nižší míra frustrační tolerance)
- c. úroveň mentálních schopností
- d. oslabení či porucha CNS (LMD, ADHD, ADD; vyšší agresivita, kolísavost emočního ladění, nižší schopnost sebeovládání atd.)

2. Psychické faktory:

- a. motivace, potřeby (uspokojení potřeb bezpečí, jistoty, lásky a sounáležitosti)
- b. seberealizace, pocit zakotvení, uznání (závadové party)

3. Sociální faktory:

- a. rodina (anomální osobnosti rodičů, závislosti, dysfunkce, deprivace a subdeprivace, syndrom CAN, styly výchovy)
- b. škola (klíma, školní úspěch, preventivní opatření)
- c. vliv vrstevnických skupin a part (zneužívání drog, závislosti, delikvence)
- d. lokální prostředí (města x vesnice, sídliště, průmyslový charakter měst, vzdělanostní úroveň, zaměstnanost atd.)

Kontrolní otázky

1. Popište a vysvětlete jednotlivé kategorie: dítě v riziku poruchy chování, dítě s problémem v chování, dítě s poruchou chování.
2. Jaké jsou hlavní znaky poruchy chování a jaké jsou nejdůležitější rozdíly mezi problémovým a poruchovým chováním?
3. Popište vývoj poruchového chování (od rizik až po poruchu chování).
4. Popište podstatu medicínské, sociální a školské klasifikace poruch chování – najdete v nich společné rysy? V čem spočívá výhoda používání každé klasifikace?
5. Co znamená „multifaktorialita“ etiologie poruch chování?

Úkoly pro samostudium:

1. Zpracujte charakteristiku rizik, která se mohou objevit v socializaci jedince (skupina dětí v riziku, „at-risk youth“). Jak lze tato rizika eliminovat? Doporučený zdroj: Vojtová, 2008b, s. 38-41.
2. Zpracujte stupnici poruch chování podle Bowera. K čemu by mohlo být užitečné zařazení žáka do určitého stupně? Doporučený zdroj: Vojtová, 2008a, s. 83-85).
3. Zamyslete se, jaký je rozdíl mezi riziky v socializaci jedince, které mohou vést k poruchám chování, a etiologií poruch chování. Doporučené zdroje: Fischer, Škoda, 2008, s. 129-131; Vojtová, 2008b, s. 38-41.

Souhrn

Rozeznáváme celkem tři skupiny, které se liší zejména kvalitativně: děti v riziku poruchy chování („at-risk youth“, děti v „riziku“), dítě s problémem v chování (problémové chování) a dítě s poruchou chování (poruchy emocí a (nebo) chování). Porucha emocí nebo chování se během života dítěte nejčastěji vyvíjí přes působení rizikových faktorů k problémovému chování a k závažným poruchám chování. V literatuře najdeme různé klasifikace poruch chování, uvedli jsme si tři nejznámější a nejužívanější: sociální klasifikaci poruch chování, školskou klasifikace poruch chování a medicínské hledisko klasifikace poruch emocí a chování. Příčiny vzniku jsou multifaktoriální, rozeznáváme: biologické faktory, psychické faktory a sociální faktory.

Literatura

Použitá literatura a zdroje:

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7387-014-0.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008b. 127 s. ISBN 978-80-7315-166-9.

WHO. Mezinárodní klasifikace nemocí: desátá revize: aktualizovaná druhá verze k 1. 1. 2012. Geneva, 2008. ISBN 978-80-904259-0-3. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

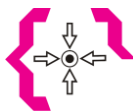
Doporučená literatura:

KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Vzpouza deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana*. Nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, ©2006. 327 s. Makropulos. ISBN 80-7262-410-5.

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

PREKOP, Jirina, Zdena LOMOVÁ a Zdeněk JANČAŘÍK. *Malý tyran*. Vyd. 6., rozš. Praha: Portál, 2009, 159 s. ISBN 978-80-7367-589-9.

5 PRAXE ETOPEDIE

Cíle

V předchozích blocích jsme se zabývali etopedií a poruchami chování spíše z teoretického hlediska, v tomto bloku přejdeme k etopedické praxi – nejprve si definujeme cíle a úkoly etopedické praxe (nezaměňujte za cíle a úkoly etopedie jako vědní disciplíny), přiblížíme si obecné fáze etopedického procesu a zaměříme se na fáze edukačního procesu.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

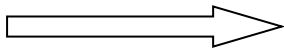
- cíle a úkoly praxe etopedie
- fáze etopedického procesu
- prevence
- depistáž
- primární diferenciacce
- diagnostika
- sekundární diferenciacce
- reedukace, kompenzace, rehabilitace
- následná (postpenitenciární) péče
- psychoterapie
- rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
- strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže
- metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování
- intervence
- rehabilitace

5.1 Cíle a úkoly praxe etopedie

Cílem praxe etopedie je (Vojtová, 2008a, s. 107-109):

- zabývat se edukací jedinců s poruchami chování a emocí,
- zabývat se prevencí jedinců s poruchami chování a emocí,
- cíleně ovlivňovat vrozené nebo získané poruchy emocí a chování (reedukací, korekcí),

- společensky akceptovatelně modifikovat tohoto chování,
- zlepšovat podmínky pro další vývoj jedince, odstranit ohrožující a škodlivé vlivy z jeho okolí,

optimalizovat životní perspektivy jedince.

Úkoly praxe etopedie (Vojtová, 2008a, s. 107-109):

- omezit znevýhodnění a rizika
- nastolit změny v chování
- mezi dílčí úkoly pak patří:
  - rozpoznat první signály rizika v chování jedince,
  - rozpoznat charakter nežádoucího chování,
  - vybrat optimální intervenci,
  - odstranit případně eliminovat nežádoucí (destruktivní) vlivy v sociálním okolí jedince.

5.2 Fáze etopedického procesu

1. prevence (viz dále)
2. depistáž (vyhledávání jedinců s poruchami chování; škola, sociální pracovníci, policie, SVP, streetworker atd.) a primární diferenciaci (vyjmutí jedince ze závadného prostředí, ze závadné party; speciálně výchovná zařízení, DÚ, SVP)
3. diagnostika (DÚ, SVP, PPP) a sekundární diferenciaci (další opatření, umístění do adekvátního zařízení; DDS, VÚ)
4. reedukace, kompenzace, rehabilitace (zejména výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody, detenční ústav)
5. následná (postpenitenciární) péče (SVP, neziskové organizace)
6. psychoterapie

Speciálně pedagogický proces v etopedii

Praxe etopedie probíhá ve třech základních fázích edukačního procesu (Vojtová, 2008a, s. 110-125):

1. prevence
2. intervence
3. rehabilitace

1. Prevence

V etopedické praxi se uplatňují zejména tyto druhy prevence:

- A. **Primární prevence** – zaměřuje se na všechny žáky (studenty); programy prevence, vycházející z Rámcového vzdělávacího programu a pokynů MŠMT:
  - a. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (MŠMT, 2005)
  - b. Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012 (MŠMT, 2009), nově národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018 (MŠMT, 2013)

- c. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28 (MŠMT, 2010)
- d. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24 246/2008-6 (MŠMT, 2008)

B. Sekundární prevence – určena pro jedince nebo skupiny rizikových dětí, snaží se odvrátit poškození, které vzniklo působením rizikových faktorů; představována je např. působením nestátních neziskových organizací zajišťujících longitudiální prevenci na školách.

2. Intervence

Intervenční opatření mají za cíl vytvořit u žáka rozdílné způsoby chování, než jaké měl před jejich zavedením. Formy intervence:

- A. ve školách hlavního proudu – při inkluzivním vzdělávání; vedení školy, pedagogové a externí odborníci (1.-4. stupeň poruch chování podle Bowerovy stupnice),
- B. ve středisku výchovné péče – u těch dětí, u kterých intervence ve školním a rodinné prostředí nebyla úspěšná (4.-5. stupeň poruch chování podle Bowerovy stupnice – obrázek na konci textu).

3. Rehabilitace

Bývá realizována institucionálně a představuje etopedickou praxi v zařízeních ústavní a ochranné výchovy.

Stupnice poruch chování a emocí podle Bowera:

Tab. č. 4: Vývoj poruchy emocí nebo chování podle Bowera

Stupeň vývoje PCH	Chování – typické projevy	Životní prostor
1.	Chování jedince reaguje na problémy denního života, vývoje a získávání životních zkušeností.	Dítě reaguje vcelku přiměřeně a očekávanými způsoby. Jeho problémy v chování odpovídají věkovým zvláštnostem a normám prostředí, ve kterém se pohybuje. Umí se přiměřeně ovládat a své reakce korigovat.
2.	Chování, jímž jedinec reaguje na krizové životní situace.	Chování je však po vyhodnocení jeho momentální životní situace vysvětlitelné: a) změnou jeho postavení v systému rodiny (popř. jiného velmi blízkého sociálního okolí), b) šokem, skrze náhlou ztrátu někoho z blízkého sociálního okolí, c) dlouhodobou zátěží spojenou s těžkou nemocí někoho z blízkého sociálního okolí a s tím spojenou změnou rodinného klima.
3.	Chování, kterým se jedinec vymyká očekávání. Problematicky se přizpůsobuje změnám podmínek.	Jeho problémy bývají posilovány např. změnou školy, stěhováním, častým střídáním učitele.
4.	Zafixované a opakované nevhodné chování.	Takové dítě si už zvyklo na negativní sebeobraz, který vnímá jako nezměnitelnou věc. Chování se dá při dobré školní docházce upravit a jedinci se ještě dá pomoci navázat pozitivní sociální vztah.
5.	Zafixované a opakované nevhodné chování s tak výraznými symptomy, které vyžaduje segregaci a intenzivní intervenci a rehabilitaci.	Jedinec se nedá ovlivňovat a vzdělávat v běžném prostředí školy, ale pouze v internátní škole (instituci) nebo doma. Jde o takové chování, kdy je potřeba pro jeho změnu působit na dítě celistvě a vyjmout je z prostředí.

Zdroj: Vojtová, 2008a, s. 85.

Kontrolní otázky

1. Popište hlavní cíle a úkoly praxe etopedie.
2. Vyjmenujte a charakterizujte jednotlivé fáze etopedického procesu.
3. Jaký je rozdíl mezi fázemi etopedického procesu a fázemi edukačního procesu?
4. Popište rozdíly mezi primární a sekundární prevencí. Jakým způsobem a kým jsou primární a sekundární prevence v rámci etopedické praxe naplňovány?
5. Vyjmenujte hlavní dokumenty MŠMT zabývající se prevencí (nejen) poruch chování ve školách hlavního proudu.

Úkoly pro samostudium:

1. Charakterizujte současné principy edukace dětí v riziku a s poruchami chování v etopedii. Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, s. 103-107.
2. Jaké jsou hlavní prostředky a formy převýchovného procesu? Popište. Doporučený zdroj: Slomek, 2008, s. 35-36.
3. Na stránkách MŠMT vyhledejte sekci o prevenci rizikového chování a zpracujte přehled všech preventivních dokumentů (zákonů, vyhlášek, strategií, metodických dokumentů).

Souhrn

Cílem praxe etopedie je zabývat se edukací jedinců s poruchami chování a emocí, zabývat se prevencí jedinců s poruchami chování a emocí, cíleně ovlivňovat vrozené nebo získané poruchy emocí a chování (redukací, korekcí), společensky akceptovatelně modifikovat tohoto chování, zlepšovat podmínky pro další vývoj jedince, odstranit ohrožující a škodlivé vlivy z jeho okolí a tím optimalizovat životní perspektivy jedince. Mezi hlavní úkoly praxe etopedie patří omezit znevýhodnění a rizika a nastolit změny v chování. Praxe etopedie probíhá ve třech základních fázích edukačního procesu: prevence, intervence a rehabilitace.

Literatura

Použitá literatura a zdroje:

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20274>

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24 246/2008-6. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20272>

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2013. [online]. [citováno

2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/krajsky-urad/skolstvi/prevence-soc-patologickych-jevu/narodni-strategie-primarni-prevence-rizikoveho-chovani-deti-a-mladeze-na-obdobi-2013---2018-62422/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha, 2005. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z:

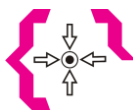
<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. Praha, 2009. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20270>

Doporučená literatura:

VOJTOVÁ, Věra. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 330 s. ISBN 978-80-210-5159-1.

6 ŠKOLY HLAVNÍHO PROUDU VZDĚLÁVÁNÍ

Cíle

V předcházejícím bloku jsme se zmínili o praxi etopedie, která je vykonávána jednak v systému školském (školy hlavního proudu či speciální školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy), jednak v systému mimoškolském (zejména výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody). Jelikož je druhá varianta předmětem penologie, v následujícím textu se zaměříme na činnost výchovného poradce a školního metodika prevence, na prostředí školských poradenských zařízení.

Text je zpracován zejména z informací portálu *Národního ústavu pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků* a z publikace Novosad, 2000. Pro dokreslení jsou v textu uvedeny také případové studie z publikace Novosad, 2000. Podrobnější výklad či charakteristiku dalších poradenských zařízení najdou zájemci ve výše uvedené publikaci či v příslušné legislativě.

V textu je opět uvedena případová studie z publikace Novosad, 2000.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- prostředí etopedické praxe
- pedagogicko-psychologické poradenství
- problémové okruhy
- charakteristické znaky současného poradenství
- výchovný poradce
- školní metodik prevence
- školní psycholog
- školní speciální pedagog
- asistent speciálního pedagoga

6.1 Systém pedagogicko-psychologického poradenství

Praxe etopedie probíhá v různých prostředích (Vojtová, 2008a, s. 102):

- Školy hlavního proudu vzdělávání
- Školy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami
- Školská poradenská zařízení (PPP, SPC)
- Zařízení preventivně výchovné péče (SVP)
- Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy
- Neformální přirozená prostředí dítěte
- Věznice pro výkon vazby, pro výkon trestu odnětí svobody, detenční ústavy

Systémový rámec etopedické praxe v podmínkách českého školství

V českých podmínkách je **edukace** žáků v riziku a s poruchami chování zajišťována v systémech:

- a. školy hlavního proudu vzdělávání
- b. školských zařízení pro ústavní a ochrannou výchovu

Na podpoře edukačního úsilí se podílí **externí poradenství, intervence a podpora**:

- a. pedagogicko-psychologické poradny
- b. střediska výchovné péče

Pedagogicko-psychologické poradenství má za cíl profesionálním způsobem pomáhat dětem ve školních a někdy i osobních problémech. Psychologické poradenství směřuje spíše k osobním a rodinným problémům dítěte, pedagogické poradenství je zaměřeno na procesu učení, vyučování a výchovy. Je zřejmé, že mnohá témata se překrývají, obvykle jsou však spjata se školním životem (někdy se proto hovoří o školním poradenství; Lazarová, 2008, s. 39).

V posledních letech se prosazuje označení pedagogicko-psychologické poradenství namísto dříve užívaného pojmu (a ve školské legislativě dosud zakotveného) výchovného poradenství (Kohoutek, <http://svp.muni.cz>).

Problémové okruhy, kterými se poradensky zaměřená pedagogicko-psychologická pracoviště od počátku svého vývoje zabývala, můžeme rozdělit na čtyři skupiny:

a) psychodidaktické problémy - školní připravenost, učební a studijní styly, zjišťování příčin neprospěchu (i na středních a vysokých školách), problematika péče o talenty, diferenciací žáků ve výuce, psychologické hodnocení efektivnosti vyučovacích metod, vedení k optimálnímu sebevzdělávání;

b) psychosociální maladaptace - difcility, neurózy, psychopatie, disharmonie osobnosti, selhání v povolání nebo ve studiu spočívající např. v nedostatečné identifikaci se studovaným oborem a následné intelektuální pasivitě;

c) problémy psychosociálních vztahů - poznávání a formování vztahů ve studijní skupině, vztah učitel–žák, vztahy mezi členy učitelského sboru, vztahy mezi rodinou a školou, vztahy mezi sourozenci, mezi studenty a rodiči, školní a třídní klima a jeho působení na žáka, studenta i posluchače.

d) problémy výchovy k povolání a studiu – dlouhodobé sledování vývoje vlastností osobnosti žáka se zřetelem k jeho budoucímu uplatnění ve studiu nebo v povolání, zjišťování a formování individuálních zájmů o povolání.

Současné poradenství usiluje o tyto **charakteristické znaky**:

- interdisciplinární a komplexní charakter (psychologie, pedagogika, sociologie);
- multisférový charakter (rodina, škola, zdravotnictví, soudy, podniky apod.);
- profesionální charakter;
- institucionalizovaný charakter;
- vnitřní strukturovanost;
- personální charakter (zaměření na celek osobnosti);
- edukativně-formativní, rozvíjející a zdravotně preventivní charakter;
- procesuální, vývojový, kontinuitní biodromální charakter.

Neusiluje o epizodický, jednorázový charakter svých aktivit. Usiluje o odhalování a stimulaci tvořivých sil v člověku, podněcuje jeho rozvoj a celkově zvyšuje jeho výkonnost. Psychiku a osobnost přitom chápe deterministicky. Rodinu považuje za základní biosociální prostředí, rozhodujícím způsobem ovlivňující duševní vývoj člověka.

6.2 Školy hlavního proudu vzdělávání

Ve školách hlavního proudu vzdělávání se na poradenství, diagnostice a intervenci poruch chování podílí zejména **výchovný poradce** (více o výchovném poradci v předmětu Výchovné poradenství), školní metodik prevence a školní psycholog (školní speciální pedagog).

Školní metodik prevence

- spolupracuje se školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem
- spolupracuje s výchovným poradcem a třídními učiteli
- pomáhá vytvářet a realizovat program prevence zneužívání návykových látek a negativních jevů ve škole
- sleduje aktuální situaci na škole a inovuje strategie přístupu k prevenci
- poskytuje odborné vedení a metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům školy při realizaci preventivního programu školy a při provádění jednotlivých preventivních aktivit
- koordinuje poskytování vzdělávacích akcí pro pedagogy na dané škole
- spolupracuje s institucemi, které zajišťují odbornou pomoc v problematice prevence a zneužívání návykových látek
- zajišťuje informovanost žáků, rodičů nebo jejich zákonných zástupců o činnosti institucí, které poskytují pomoc dětem, které mají problémy se závislostmi nebo jinými negativními jevy v jejich sociálním vývoji* spolupracuje se středisky výchovné péče, s krizovými centry a dalšími institucemi, které poskytují primární, sekundární i terciální péči ve státních i nestátních zařízeních
- ve spolupráci s dalšími odborníky poskytuje konzultační a poradenskou pomoc rodičům
- podílí se na akcích pořádaných školou v oblasti volno časových aktivit
- pomáhá při vytváření nabídky volno časových aktivit školy

Školní psycholog

- koordinuje pedagogicko-psychologické poradenství ve škole
- pracuje s celým systémem školy (vedení, ped. sbor, třídní učitelé, žáci, rodiče žáků)
- podílí se na vytváření strategií a programů zaměřených na podporu rozvoje osobnosti žáků
- podílí se na vytváření a realizaci preventivních programů zneužívání návykových látek a negativních jevů v chování žáků
- podílí se na monitorování problémových projevů chování, pravidelně provádí analýzy a návrhy konkrétních opatření
- pracuje průběžně s žákovskými kolektivy a ovlivňuje prostřednictvím sociálního učení sociální klima školních tříd a potažmo celé školy
- podílí se na přijímacím řízení
- provádí komplexní diagnostiku orientovanou na zjišťování příčin poruch učení a chování
- zjišťuje individuální předpoklady pro uplatňování a rozvíjení schopností a nadání žáků
- provádí edukační terapii
- provádí prevenci školní neúspěšnosti
- provádí krizovou intervenci a neodkladná psychologická vyšetření žáků
- provádí pedagogicko-psychologickou diagnostiku v souvislosti s profesní orientací žáků ve spolupráci s učiteli, kteří vyučují předměty volbu povolání na ZŠ a úvod do světa práce na SŠ
- koordinuje kariérové poradenství s ostatními subjekty, které poskytují specializované služby kariérového poradenství (PPP, úřady práce...)
- odborně a metodicky pomáhá učitelům zavádět a aplikovat pedagogicko-psychologické poznatky do vzdělávacího procesu
- poskytuje konzultační pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu
- zajišťuje koordinaci poskytovaných služeb s ostatními subjekty, zejména PPP, SPC, SVP
- zajišťuje koordinaci služeb poskytovaných dalšími odborníky ve státním i nestátním sektoru
- v odůvodněných případech zprostředkovává žákům kontakt s veřejným ochráncem práv
- dodržuje etický kodex školního psychologa

Školní speciální pedagog

- koordinuje speciálně-pedagogické poradenství ve škole
- připravuje a ovlivňuje podmínky pro integraci dětí se zdravotním postižením ve spolupráci s dalšími odborníky, dlouhodobě sleduje a pravidelně vyhodnocuje proces individuální integrace
- provádí speciálně-pedagogické diagnostické činnosti
- pomáhá vytvářet a koordinovat vznik individuálních vzdělávacích programů pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami

- realizuje speciálně pedagogické vzdělávací činnosti a poskytuje reedukační péči žákům se speciálními vzdělávacími potřebami
- navrhuje a pomáhá realizovat opatření, která směřují ke zkvalitnění vzdělávací práce školy v oblasti speciální pedagogiky
- metodicky vede asistenta speciálního pedagoga
- poskytuje pedagogickým pracovníkům školy metodickou pomoc a odborné informace z oblasti speciální pedagogiky, pomáhá při jejich aplikaci
- koordinuje spolupráci se speciálně pedagogickým centrem a dalšími specializovanými pracovišti
- poskytuje poradenskou a konzultační pomoc rodičům žáků nebo jejich zákonným zástupcům
- dodržuje etický kodex poradenského pracovníka

Asistent speciálního pedagoga

- pracují na některých školách
- vykonává depistážní činnost v oblasti speciálních vzdělávacích potřeb
- reedukační a stimulační činnost ve spolupráci se speciálním pedagogem
- podílí se na integraci dětí se zdravotním postižením

Předpokladem pro výkon této činnosti je vysokoškolské, střední nebo vyšší pedagogické vzdělání a absolvování speciální přípravy pro tyto činnosti. Asistent speciálního pedagoga může vykonávat svou činnost v předškolním zařízení, ve škole a ve školském zařízení v rámci své přímé vyučovací povinnosti.

Kontrolní otázky

1. Jak byste definovali pedagogicko-psychologické poradenství, jakými problémovými okruhy se zabývá a jaké jsou jeho současné znaky?
2. Jaké činnosti vykonává na škole výchovný poradce, školní metodik prevence, školní psycholog a školní speciální pedagog?

Úkoly pro samostudium:

1. Zamyslete se, kteří pedagogičtí pracovníci vykonávají ve škole poradenskou činnost jako součást intervence se zaměřením na děti v riziku a děti s poruchami chování. Doporučené zdroje: Vojtová, 2008b, s. 89-100; Vyhláška č. 72/2005 Sb.
2. Vyhledejte a prostudujte si legislativu zabývající se činnostmi výchovného poradce a školního metodika prevence. Doporučený zdroj: vyhláška 72/2005 Sb., příloha k vyhlášce.
3. Vyhledejte a nastudujte aktuální strategii prevence rizikového chování dětí v působnosti resortu školství. Doporučený zdroj: webové stránky MŠMT.
4. Na internetu vyhledejte minimální preventivní program a krizový plán školy vybrané základní či střední školy. Doporučený zdroj: internet.

Souhrn

V českých podmínkách je edukace žáků v riziku a s poruchami chování zajišťována v systémech škol hlavního proudu vzdělávání (činnost výchovného poradce, školního metodika prevence, školního psychologa a školního speciálního pedagoga) a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Na podpoře edukačního úsilí se podílí pedagogicko-psychologické poradny a střediska výchovné péče.

Literatura

Použitá literatura a zdroje:

KREJČOVÁ, Lenka, Václav MERTIN a Jana BUČILOVÁ KADLECOVÁ. *Pedagogická intervence u žáků ZŠ: výklad je zpracován k právnímu stavu ke dni 31.10.2010*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, c2010, 308 s. ISBN 978-80-7357-603-5.

LAZAROVÁ, Bohumíra. *Netradiční role učitele: o situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. 2., upr. vyd. Brno: Paido, 2008. 69 s. ISBN 978-80-7315-169-0.

Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. [online]. [cit. 2012-07-21]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/>

NOVOSAD, Libor. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 159 s. ISBN 80-7178-197-5.

OPEKAROVÁ, Olga. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. 64 s. ISBN 978-80-86723-35-8.

VÁVROVÁ, Petra. *Učitel jako poradce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, 61 s. ISBN 80-7041-159-7.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve změně 116/2011 Sb. [online]. [cit. 2012-07-21]. Dostupné z:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=59741&fulltext=&nr=72~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Doporučená literatura a zdroje:

FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 183 s. ISBN 80-7044-772-9.

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.

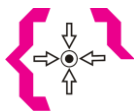
SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=60592&fulltext=&nr=458~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=53243&fulltext=&nr=109~2F2002&part=&name=&rpp=15#local-content>

7 ŠKOLSKÁ PORADENSKÁ ZAŘÍZENÍ

Cíle

V tomto bloku se budeme věnovat systému pedagogicko-psychologického poradenství v České republice a představíme jeho nejdůležitější složky - instituce.

Text je zpracován zejména z informací portálu *Národního ústavu pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků* a z publikace Novosad, 2000. Pro dokreslení jsou v textu uvedeny také případové studie z publikace Novosad, 2000. Podrobnější výklad či charakteristiku dalších poradenských zařízení najdou zájemci ve výše uvedené publikaci či v příslušné legislativě.

Uvedená případová studie je z publikace Novosad, 2000.

Časová náročnost

3 hodiny

Pojmy k osvojení

- pedagogicko-psychologické poradny (PPP)
- speciálně pedagogická centra (SPC)
- preventivně výchovná péče
- střediska výchovné péče (SVP)

7.1 Pedagogicko-psychologické poradny a speciálně-pedagogická centra

Poradny participují na vzdělávacím procesu, a to zvláště v těch případech, kdy je tento vzdělávací proces nějakým způsobem znesnadněn. Hlavní součástí činnosti PPP je přímá práce s dětmi a žáky škol a školských zařízení ve věku od 3 let do ukončení středního, resp. vyššího odborného vzdělání a s jejich rodiči, a to zejména formou individuální péče, ale i formou skupinové práce. Na základě doporučení PPP je volena nebo upravována vzdělávací cesta žáků.

Jakožto školská poradenská zařízení jsou PPP zřizovány podle § 116 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších změn. Podrobně jsou pak vymezeny ve vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Standardní činnosti pedagogicko-psychologických poraden stanovuje příloha č. 1 k této vyhlášce.

V pedagogicko-psychologických poradnách se setkáváme s řadou problematik, které spolu často souvisí. Z etopedického hlediska sem patří především:

- posouzení vhodnosti integrace nebo zařazení do speciální školy;
- diagnostikování a reedukace specifických vývojových poruch učení a případný návrh na zařazení dítěte do specializované třídy (problematikou specifických vývojových poruch učení, t j . dysgrafií, dyslexií, dysortografií, dyskalkulií apod. se také zabývají Dys-centra, která od r. 1995 vznikají při školských zařízeních);
- poruchy vývoje osobnosti;
- poruchy chování (konflikty, záškoláctví, šikana, kriminalita, toxikomanie apod.) a sociální retardace (resp. pseudooligofrenie);
- řešení komplexní problematiky školního neprospěchu.

Případová studie č. 1

Zaměření poradenské pomoci: Řešení školního neprospěchu žáka 1. ročníku ZŠ

Zpracoval: Tým pracovníků pedagogicko-psychologické poradny

Shrnutí problému: Klientem je chlapec, 6 let, rodiče 30 a 33 let. O vyšetření požádali chlapcoví rodiče v důsledku jeho dlouhodobých neúspěchů ve škole. Peditrem i psychologem je u chlapce diagnostikována lehká mozková dysfunkce (LMD). Z LMD vyplývají poruchy pozornosti, nesoustředěnost, motorická neobratnost, hyperaktivita a snazší unavitelnost dítěte. (V současnosti se můžeme setkat u tohoto syndromu i s označením ADHD/ADD.)

S diagnózou LMD a jejími specifiky byla seznámena učitelka při nástupu chlapce do 1. třídy. Nicméně chlapcovy potíže překračují očekávanou míru a největší obtíže jsou v oblasti psaní a zejména čtení. Čtení je podprůměrné a rovněž psaní je problematické. Chlapec začíná být neurotický, nechce chodit do školy, objevily se zažívací potíže a noční enuréza. Učitelka považuje chlapce za lajdáckého, nedisciplinovaného, zbrklého a nepozorného. Navrhuje přeřazení do zvláštní školy.

Návrh řešení: V PPP je u chlapce diagnostikována dyslexie a dysgrafie jako průvodní postižení spojené s LMD. Intelektové schopnosti jsou nesnížené. Rodiče byli poučeni o specifiku této vývojové poruchy učení a o možnostech nápravy. Rodiče informovali učitelku, která však odmítá respektovat vyjádření PPP a není ochotna spolupracovat s rodiči na nápravě chlapcovy poruchy učení. Následují další školní nezdary a neshody s učitelkou. Při další konzultaci v PPP je rodičům navrženo přemístit chlapce na jinou místní školu, která má speciální 1. třídu pro děti s vývojovými poruchami učení, kde žákům může být věnována (díky menšímu počtu žáků ve třídě) individuální péče. Zároveň budou rodiče týdně docházet s chlapcem do PPP, kde bude pod vedením odborníka probíhat nácvik správného čtení a psaní. Instruování a motivování rodiče budou denně s dítětem cvičit.

Speciální pedagog, psycholog a sociální pracovník tvoří základní odborný tým speciálně pedagogického centra. Dle druhu a stupně zdravotního postižení klientů jednotlivých SPC může být tým doplněn dalšími odbornými pracovníky. Obsahem činnosti tohoto týmu je zabezpečovat speciálně pedagogickou, psychologickou a další potřebnou podpůrnou péči klientům se zdravotním postižením a poskytovat jim

odbornou pomoc v procesu pedagogické a sociální integrace ve spolupráci s rodinou, školami, školskými a dalšími zařízeními a odborníky. Činnost je zaměřena zejména na podporu klientů v předškolním věku v péči rodičů (zákonných zástupců), na podporu klientů integrovaných do škol a školských zařízení, na podporu klientů s těžkým a kombinovaným zdravotním postižením, kteří nemohou docházet do školy, zpravidla ve věku od 3 do 19 let.

Služby jsou odbornými pracovníky poskytovány v SPC (ambulantně) nebo v terénu během návštěv v prostředí, kde klient žije (rodina, instituce), ve škole, kde je integrován a vzděláván, event. při diagnostickém pobytu klienta ve speciální škole či zařízení.

7.2 Zařízení preventivně výchovné péče

Preventivně výchovná péče je dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, u nichž není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova (tento institut upravují § 16 a 17 zákona č. 109/2002 Sb.)

Preventivně výchovná péče je realizována **středisky výchovné péče pro děti a mládež (SVP)**, které jsou nejčastěji součástí diagnostických a výchovných ústavů. Tato zařízení jsou určena dětem a mladistvým s negativními a patologickými projevy chování. Zabývají se hlavně činností v oblasti prevence sociálně patologických jevů, tj. prací s jedinci, kteří již mají zkušenosti s některými projevy asociálního chování a hrozí u nich jejich další rozvinutí. Práce SVP je založena na bázi svobodného rozhodnutí klienta a souhlasu jeho rodičů.

Střediska výchovné péče (SVP)

Střediska výchovné péče (dále jen střediska) jsou od r. 1991 součástí sítě školských zařízení preventivně výchovné péče a školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. Jejich cílem je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dětí nebo narušení jejich zdravého vývoje, zmírňovat, nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již rozvinutých poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a přispívat ke zdravému osobnostnímu rozvoji dětí.

Střediska jsou tedy jednou z forem pomoci dětem, žákům a studentům, jejich rodinám, školám a školským zařízením. Nenahrazují jiná školská výchovná a poradenská pracoviště, ale naopak jejich služby doplňují a zároveň s dalšími zařízeními preventivně výchovné, poradenské a terapeutické péče většiny resortů spolupracují. Jejich úkoly a poslání jsou nově formulovány v "Metodickém pokynu k organizaci činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež a stanovení výše úhrady za stravování a ubytování podle § 16 odst. 3 zákona č. 109/2002 Sb."

Kdo může být klientem střediska?

Klienti střediska jsou děti a žáci ve věku od 3 let do ukončení přípravy na povolání, nejdéle do 26 let věku. Ve zvlášť odůvodněných případech mohou střediska pomáhat i studentům, kteří opustili přípravu na povolání na dobu kratší jednoho roku a je u nich reálný předpoklad pokračování v profesní přípravě.

Další účastníci práce s klientem (rodiče, pedagogové a další osoby podílející se na výchově apod.) jsou chápáni jako partneři ve spolupráci. Střediska nezabezpečují péči o klienty s předběžným opatřením, nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou.

Komu mohou být aktivity středisek dále prospěšné?

Střediska poskytují konzultace, odborné informace a pomoc osobám odpovědným za výchovu, pedagogickým pracovníkům předškolních zařízení, škol a školských zařízení v oblasti výchovy a vzdělávání dětí s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a při jejich integraci do společnosti.

Jak jsou střediska organizačně rozdělena?

V ČR je v současné době 37 pracovišť SVP. Jsou obvykle zřizována MŠMT jako samostatná oddělení diagnostických ústavů, eventuelně jiných škol a školských zařízení. Střediska existují ve formě ambulantní, stacionární a internátní.

A) Ambulantní oddělení a jejich kompetence

1. Na základě žádosti osob odpovědných za výchovu nebo dětí starších 15 let, zajišťují speciálně pedagogickou a pedagogicko–psychologickou diagnostiku poruch chování a sociálního vývoje a na základě této diagnostiky (podle aktuálního stavu klienta) poskytují jednorázovou intervenci, krátkodobé či dlouhodobé vedení a to formou individuální, skupinové či rodinné terapeutické činnosti.
2. Vypracovávají individuální program pomoci pro každého klienta a napomáhají při jeho naplňování.
3. Vypracovávají a realizují cílené speciálně pedagogické a terapeutické programy pro jednotlivé skupiny klientů.
4. Na podnět jednotlivých škol vypracovávají a realizují cílené speciálně pedagogické a terapeutické programy pro třídní kolektivy k řešení a eliminaci šikany, školního násilí, zneužívání návykových látek apod.
5. Poskytují služby zaměřené na volbu dalšího vzdělávání či povolání (pouze pro klienty, kteří jsou v jejich péči).
6. Zprostředkovávají klientům kontakty do jiných typů zařízení dle povahy jejich problému.
7. Uskutečňují metodické schůzky a porady s pedagogickými pracovníky škol, školními psychology a školními metodiky prevence.

B) Internátní oddělení a jeho kompetence

1. Poskytuje celodenní a internátní služby na základě žádosti osob odpovědných za výchovu.
2. Vytváří podmínky pro navázání kontaktu s rodinou či zákonnými zástupci klienta a společně řeší problém klienta v souladu s individuálním programem pomoci a ve spolupráci se zainteresovanými institucemi.
3. Do internátní péče nepřijímá klienty v akutním stadiu onemocnění, intoxikované, bacilonosiče a klienty, kterým bylo uloženo karanténní opatření.
4. Podmínkou přijetí do pobytového programu je předchozí ambulantní spolupráce a zpracování základního individuálního programu pomoci.

Internátní oddělení je zaměřeno na práci s dětmi a dospívajícími, u kterých převažují výchovné problémy. Pobyt a účast na programu klienta je v internátním oddělení dobrovolný a to na základě smluvního vztahu mezi střediskem, klientem a jeho zákonnými zástupci (osobami zodpovědnými za jeho výchovu). Délka pobytového programu je zpravidla 6 - 8 týdnů.

Péče je částečně hrazena. (Výše příspěvku na úhradu preventivně výchovné péče se rovná výši finančního normativu určeného vyhláškou MŠMT č.48/1993, § 4,

o školním stravování ve znění pozdějších změn a výši nákladů na ubytování za kalendářní měsíc, které činí rozdíl mezi stanovenou výší úhrady za stravování a aktuální částky životního minima dle §3, odst. 2 a § 7 zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu ve znění pozdějších předpisů, stanoveného u jednotlivých věkových kategorií dětí k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb.) Poplatek za jeden všední den je přibližně 65,-Kč.

Internátní oddělení mají svoje programy, které se v různých zařízeních liší (zejména v oblasti využívání režimových prvků, systému hodnocení, zaměření obsahu pobytu apod.). Nejvíce se zpravidla podobají komunitnímu terapeutickému systému.

Během pobytu dítěte v internátním oddělení není přerušena jeho školní docházka. Pokud to okolnosti a povaha problému umožňují, navštěvují děti svoji kmenovou školu. Některá internátní střediska mají svoje třídy, případně školu.

Preventivně výchovný pobyt je indikován zejména pro děti od šesti do osmnácti let věku s nejrůznějšími projevy tzv. poruch chování, s problémy ve vztahu a v komunikaci s rodiči nebo ve svém širším sociálním prostředí apod., u kterých lze předpokládat alespoň dílčí míru motivace k pozměnění některých svých životních postojů nebo k nápravě svých selhání.

Integrální součástí programu pobytového oddělení, kromě individuální a skupinové výchovně vzdělávací a terapeutické práce s dítětem, je podpora a posílení pozitivních rodinných vazeb a rodiny jako celku. Z tohoto důvodu je důležitou podmínkou pobytu zájem a udržení spolupráce členů rodiny dítěte.

Před zahájením pobytu je nutná ambulantní spolupráce s dítětem a rodinou v rozsahu minimálně tří setkání, jejichž hlavní náplní je celkové zmapování situace a formulace konkrétních cílů pro všechny zúčastněné, kterých by mělo být během pobytu dosaženo.

Pobyt je obvykle veden komunitním způsobem. V jedné výchovné skupině, která je zpravidla koedukovaná, může být maximálně 8 dětí. Program pobytu je zaměřen zejména na sebepoznání, rozvoj osobnosti a sociálních dovedností a pomáhá dětem učit se orientovat ve složitých životních situacích.

Sociálně terapeutická práce pobytového oddělení probíhá z hlediska struktury sociálních modelů obvykle ve čtyřech základních rovinách:

- a. rovina komunitně terapeutického působení – jako model širšího společenského prostředí,
- b. rovina skupinová a vrstevnická – jako model blízký širšímu rodinnému prostředí,
- c. rovina individuální – nabízející možnost navázání reálného terapeutického vztahu dítěte a dospělé osoby,
- d. rovina a kontext primární rodiny – práce se zainteresovanými členy rodiny a dítětem jako s celkem.

V průběhu pobytu je podle potřeby zajištěn kontakt se školou, případně s kurátorem či dalšími odbornými pracovníky, která jsou do řešení situace dítěte a jeho rodiny aktuálně zainteresována.

Po ukončení pobytu je možná následná ambulantní spolupráce dítěte a jeho rodiny s pracovníky střediska.

C) Stacionární oddělení a jeho kompetence

Stacionární oddělení je specifickou formou denní péče. Jedná se o skupinový program, který poskytuje klientům v mimoškolní době denní odbornou a

terapeutickou péči (nejdéle však do 19:00 hod.). Klienti se po ukončení odpoledního programu vrací domů a jsou zařazeni do následné ambulantní péče.

Jakými činnostmi střediska dosahují naplňování svých cílů a plnění úkolů?

A) Speciálně pedagogickými a psychologickými

- jednorázovým, krátkodobým a dlouhodobým vedením klientů formou individuální, skupinové a rodinné terapeutické činnosti,
- výchovnými a reedukačními aktivitami v internátních odděleních,
- vypracováním individuálního programu pomoci každému klientovi a jeho naplňováním,
- vypracováním a realizací cílených speciálně pedagogických a terapeutických programů pro jednotlivé skupiny klientů,
- vypracováním a realizací cílených speciálně pedagogických a terapeutických programů pro třídní kolektivy při řešení a eliminaci šikany, školního násilí, zneužívání návykových látek apod. na podnět jednotlivých škol,
- poskytováním služeb zaměřených na volbu dalšího vzdělávání (s cílem získat potřebnou kvalifikaci k lepšímu uplatnění na trhu práce).

B) Poradenskými

- zabezpečováním kontaktů s klienty a spolupracujícími subjekty,
- zprostředkováním kontaktů klientům s jinými typy zařízení dle povahy jejich problémů,
- vedením klientů v poradenských kontaktech,
- metodickými schůzkami a poradami s pedagogickými pracovníky škol, které klienti navštěvují, školními psychology a školními metodiky prevence,

C) Diagnostickými

- speciálně pedagogickou a pedagogicko - psychologickou diagnostikou poruch chování a sociálního vývoje,
- psychologickou diagnostikou osobnosti,
- sociální diagnostikou podmíněnosti příčin poruch chování a sociálního vývoje.

V současné době jsou střediska výchovné péče již plně integrována ve školském poradenském systému a pro klienty s asociálními projevy chování jsou často jednou z posledních příležitostí, která může být nápomocna k zastavení jejich sociálně narušeného vývoje.

Kontrolní otázky

1. Shrňte činnosti pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogického centra.
2. Co označuje pojem preventivně výchovná péče a v jakém zařízení (zařízeních) je vykonávána?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a prostudujte si legislativu zabývající se PPP, SPC. Doporučený zdroj: vyhláška 72/2005 Sb.
2. Jaké služby poskytuje středisko výchovné péče a jak je péče organizována? Doporučené zdroje: Slomek, 2008, s. 69-72; vyhláška č. 458/2005 Sb.
3. Vyhledejte a prostudujte si legislativu zabývající se činnostmi a službami SVP. Doporučené zdroje: zákon č. 109/2002 Sb. a vyhláška č. 458/2005 Sb.

Souhrn

Důležitou součástí systému pedagogicko-psychologického poradenství v České republice jsou školská poradenská zařízení. Patří mezi ně pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra a zařízení preventivně výchovné péče – střediska výchovné péče (SVP). Poradny participují na vzdělávacím procesu, a to zvláště v těch případech, kdy je tento vzdělávací proces nějakým způsobem znesnadněn. Speciálně-pedagogická centra zabezpečují speciálně pedagogickou, psychologickou a další potřebnou podpůrnou péči klientům se zdravotním postižením. Preventivně výchovná péče je dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování.

Literatura

Použitá literatura a zdroje:

Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. [online]. [cit. 2012-07-21]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/>

NOVOSAD, Libor. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 159 s. ISBN 80-7178-197-5.

OPEKAROVÁ, Olga. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. 64 s. ISBN 978-80-86723-35-8.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve změně 116/2011 Sb. [online]. [cit. 2012-07-21]. Dostupné z:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=59741&fulltext=&nr=72~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=60592&fulltext=&nr=458~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=53243&fulltext=&nr=109~2F2002&part=&name=&rpp=15#local-content>

Doporučená literatura a zdroje:

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.

KREJČOVÁ, Lenka, Václav MERTIN a Jana BUČILOVÁ KADLECOVÁ. *Pedagogická intervence u žáků ZŠ: výklad je zpracován k právnímu stavu ke dni 31.10.2010*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, c2010, 308 s. ISBN 978-80-7357-603-5.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

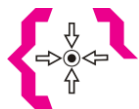
Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=108~2F2006&part=&name=&rpp=15#seznam>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=30393&fulltext=&nr=94~2F1963&part=&name=&rpp=15#local-content>

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

8 ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Cíle

Blok navazuje na předchozí vymezení praxe etopedie a zaměřuje se na ústavní a ochrannou výchovu a představuje nejdůležitější školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Časová náročnost

3 hodiny

Pojmy k zapamatování

- ochranná výchova
- ústavní výchova
- diagnostický ústav
- dětský domov
- dětský domov se školou
- výchovný ústav pro mládež

8.1 Ústavní a ochranná výchova

Ústavní výchova

- je právně upravena zákonem č. 109/2002 Sb.,
- soud může nařídit ústavní výchovu v případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena či narušena nebo jestliže rodiče nemohou výchovu dítěte zabezpečit,
- obvykle končí dosažením zletilosti (může být prodloužena do 19 let),
- nařizuje soud v občanskoprávním řízení,
- zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou:
  - diagnostické ústavy,
  - dětské domovy pro děti od tří do osmnácti let (popř. do devatenácti),
  - dětské domovy se školou,
  - výchovné ústavy pro mládež,
  - ústavy sociální péče pro výkon ústavní a ochranné výchovy dětí tělesně nebo mentálně postižených (jedná se o ústavy pro tělesně postiženou mládež, ústavy pro tělesně postiženou mládež s přidruženým

mentálním postižením a ústavy pro tělesně postiženou mládež s více vadami).

Ochranná výchova:

- upravuje zákon č. 218/2003 a zákon č. 109/2002 Sb.,
- je druhem ochranného opatření,
- trvá do dovršení osmnáctého roku (19 roku),
- ukládá soud v občansko-právním řízení a v trestním řízení:
  - a. dětem, pokud spáchaly zvláště závažný čin,
  - b. mladistvým, jestliže ochranná výchova splní dle soudu lépe svůj účel než uložení trestu odnětí svobody,
  - c. mládeži, o kterou není postaráno, dosavadní výchova mládeže byla zanedbána, nebo prostředí neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.
- výchovná zařízení pro výkon ochranné výchovy jsou:
  - diagnostický ústav,
  - dětský domov se školou (dříve tzv. výchovný ústav; osoby starší 12 a mladší 15 let),
  - výchovný ústav pro mládež (osoby starší 15 let)

8.2 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je vstupním diagnostickým zařízením, které poskytuje komplexní psychologický, pedagogický, sociální a zdravotní rozbor jedince. Délka pobytu v diagnostickém ústavu dosahuje maximálně osmi týdnů. Do diagnostických ústavů jsou jedinci přijímáni na žádost rodičů či zákonných zástupců nebo na základě rozhodnutí soudu

Dle věku se dělí na:

- dětské diagnostické ústavy (DDÚ; pro děti od šesti let, výjimečně již od tří do patnácti let; při DDÚ je zřízena škola, která zajišťuje vzdělání),
- diagnostické ústavy pro mládež (DÚM; pro jedince od patnácti do osmnácti let; součástí ústavu je také škola).

8.3 Dětský domov

Dětský domov je určen dětem od 3 do 18 let bez závažných výchovných problémů, kterým byla soudně nařízena ústavní výchova ze sociálních důvodů nebo v případě, nemůže-li být jejich výchova realizována ve vlastní rodině či v jiné formě náhradní rodinné péče. Tyto děti jsou vzdělávány ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Dětské domovy se dělí na dětský domov rodinného typu a dětský domov internátního typu. Do dětského domova jsou umísťovány nezletilé matky spolu s jejich dětmi

8.4 Dětský domov se školou

Dětské domovy se školou pečují o děti, které mají vážnější výchovné problémy. Dělí se na:

- dětský domov se školou (dříve dětský výchovný ústav) - pečuje o děti od šesti let do ukončení školní docházky, které mají nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochrannou výchovou,
- dětský domov se školou se zvýšenou výchovnou péčí - poskytuje azyl dětem s antisociálním chováním s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou ve věku od deseti do patnácti let. Přeřazuje se do něj také mládež z dětského výchovného ústavu, jejíž převýchova v tomto zařízení nebyla úspěšná. Základní výchovnou jednotkou je výchovná skupina v počtu dvanácti jedinců,
- dětský domov se školou s výchovně léčebným režimem - představuje zařízení souběžné výchovné a léčebné péče pro děti se zjištěnou přechodnou či trvalou duševní chorobou, pro kterou nemohou být vychovávány v jiných zařízeních pro výkon ústavní či ochranné péče.

8.5 Výchovný ústav pro mládež

Výchovné ústavy pro mládež pečují o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova (do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou).

Rozeznáváme:

- výchovný ústav pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí je určen mladistvým s vyšším stupněm mravní narušenosti. Přijímáni jsou i svěřenci z výchovného ústavu pro mládež, u nichž tamní převýchova nebyla úspěšná,
- výchovný ústav pro mládež s ochranným režimem je zařízením pro mladistvé s výrazným antisociálním chováním a opakovanými útoky. Počet svěřenců ve výchovné skupině čítá deset. Jsou zde zřizovány pouze pracovní výchovné skupiny,
- výchovný ústav pro mládež s výchovně léčebným režimem je novým typem péče o mladistvé s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou, kteří trpí kromě poruch chování i nějakou další vadou (např. zdravotním handicapem, závislostí na návykové látce apod.). Charakter jejich poruchy není natolik závažný, aby museli být tito jedinci umístěni do zdravotnického zařízení či ústavu sociální péče, ale zároveň nemohou být zařazeni do jiného typu školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Výchovný ústav pro nezletilé matky

Je určen dívkám do osmnácti let s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou a jejich dětem. Zaměřuje se na proces převýchovy, ale i na utváření kladného postoje k vlastnímu mateřství, převzetí zodpovědnosti za sebe i za dítě.

Kontrolní otázky

1. Jmenujte hlavní rozdíly mezi ústavní a ochrannou výchovou.
2. Charakterizujte následující zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav pro mládež.
3. Vyjmenujte hlavní legislativní dokumenty upravující ústavní a ochrannou výchovu.

Úkoly pro samostudium:

1. Na stránkách MŠMT najdete sekci o institucionální výchově v rámci speciálního školství a vypracujte seznam hlavních legislativních a dalších dokumentů (i mezinárodních), které se týkají výkonu ochranné a ústavní výchovy. Doporučený zdroj: webové stránky MŠMT.

Souhrn

Zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy jsou diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Diagnostický ústav je vstupním diagnostickým zařízením, které poskytuje komplexní psychologický, pedagogický, sociální a zdravotní rozbor jedince. Dětský domov je určen dětem od 3 do 18 let bez závažných výchovných problémů. Dětské domovy se školou pečují o děti, které mají vážnější výchovné problémy. Výchovné ústavy pro mládež pečují o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování.

Literatura

Použitá literatura a zdroje:

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=53243&fulltext=&nr=109~2F2002&part=&name=&rpp=15#local-content>

Doporučená literatura a zdroje:

FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 183 s. ISBN 80-7044-772-9.

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=60592&fulltext=&nr=458~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve změně vyhlášky č. 116/2011 Sb. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=59741&fulltext=&nr=72~2F2005&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=55745&fulltext=&nr=218~2F2003&part=&name=&rpp=15#local-content>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-07-15]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=48272&fulltext=&nr=359~2F1999&part=&name=&rpp=15#local-content>

9 SOUHRN KONTROLNÍCH OTÁZEK A ÚKOLŮ K SAMOSTUDIU

Kontrolní otázky

1. Charakterizujte etopedii jako multidisciplinární obor.
2. Co je předmětem etopedie?
3. Vymezte cílovou skupinu etopedie s přihlédnutím k vymezení cílové skupiny autorky V. Vojtové. Jaké výhody a nevýhody mají obě pojetí a k jakému vymezení se přikláníte?
4. Co představuje v etopedické péči důraz na ranou intervenci poruch chování (problémového chování) u mládeže?
5. Jmenujte obory (disciplíny) související s etopedií a vymezte, jaké poznatky z nich etopedie čerpá.
6. Jak se označují „trestné činy“ spáchané dítětem a mladistvým?
7. Uveďte pojmy užívané pro poruchy chování v minulosti, jaké pojmy jsou preferované nyní?
8. Vysvětlete pojmy: agrese, agresivita, hostilita.
9. Který z následujících pojmů je obsahově širší (zahrnuje více jevů): deviace/patologie; delikvence/kriminalita.
10. Jaký je rozdíl mezi následujícími pojmy: incidence/prevalence; resocializace/reintegrace; patopsychologie/psychopatologie.
11. Definujte prevenci, jaké znáte druhy prevence?
12. Čím se zabývají obory: kriminologie, penologie, viktimologie.
13. Čím obohatily etopedii tyto osobnosti: J. A. Komenský, P. Pinel, J. H. Pestalozzi, G. Bosco.
14. Osvětlete předmět zkoumání, hlavní představitele a časově zařadte: pedopatologie, defektologie, speciální pedagogika.
15. Kdy byla na našem území založena první vychovatelna (polepšovna) a s jakými osobnostmi je spjata?
16. Čím se pro etopedickou péči zasloužil J. Zeman a A. Zikmund?
17. Popište hlavní systémové změny ve 30. a 50. letech 20. století.
18. Kdy, z jaké disciplíny a z jakých důvodů se etopedie konstitovala jako samostatná disciplína?
19. Jaký byl vývoj péče o sociálně narušené jedince na Slovensku?
20. Popište a vysvětlete jednotlivé kategorie: dítě v riziku poruchy chování, dítě s problémem v chování, dítě s poruchou chování.

21. Jaké jsou hlavní znaky poruchy chování a jaké jsou nejdůležitější rozdíly mezi problémovým a poruchovým chováním?
22. Popište vývoj poruchového chování (od rizik až po poruchu chování).
23. Popište podstatu medicínské, sociální a školské klasifikace poruch chování – najdete v nich společné rysy? V čem spočívá výhoda používání každé klasifikace?
24. Co znamená „multifaktorialita“ etiologie poruch chování?
25. Popište hlavní cíle a úkoly praxe etopedie.
26. Vyjmenujte a charakterizujte jednotlivé fáze etopedického procesu.
27. Jaký je rozdíl mezi fázemi etopedického procesu a fázemi edukačního procesu?
28. Popište rozdíly mezi primární a sekundární prevencí. Jakým způsobem a kým jsou primární a sekundární prevence v rámci etopedické praxe naplňovány?
29. Vyjmenujte hlavní dokumenty MŠMT zabývající se prevencí (nejen) poruch chování ve školách hlavního proudu.
30. Jak byste definovali pedagogicko-psychologické poradenství, jakými problémovými okruhy se zabývá a jaké jsou jeho současné znaky?
31. Jaké činnosti vykonává na škole výchovný poradce, školní metodik prevence, školní psycholog a školní speciální pedagog?
32. Shrňte činnosti pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogického centra.
33. Co označuje pojem preventivně výchovná péče a v jakém zařízení (zařízeních) je vykonávána?
34. Jmenujte hlavní rozdíly mezi ústavní a ochrannou výchovou.
35. Charakterizujte následující zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav pro mládež.
36. Vyjmenujte hlavní legislativní dokumenty upravující ústavní a ochrannou výchovu.

Úkoly pro samostudium

1. Vyhledejte a vypracujte přehledný seznam odlišností etopedie od ostatních speciálně pedagogických disciplín. Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, s. 18-20.
2. Jaký je vztah etopedie a sociální pedagogiky? Načrtněte v tabulce (hlavní obor, předmět zájmu, cílové skupiny, prostředky, podmínky, cíl). Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, 24.
3. Jaký je vztah etopedie a penologie? Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, 34-35.
4. Vypracujte charakteristiku kategorií žáků a studentů s postižením a znevýhodněním (= žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami). Doporučené zdroje: Školský zákon č. 561/2004, § 16; Vojtová, 2008b, s. 66.

5. Vyhledejte definici rizikového chování MŠMT. Doporučený zdroj: Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018.
6. Vypracujte přehled významných současných etopedů - speciálních pedagogů a dalších odborníků, místa jejich působitě (vysoké školy, vědecké a další instituce) a jejich hlavních publikací zabývajících se etopedií a poruchami chování. Doporučené zdroje: internet, on-line katalog Národní knihovny: <http://aleph.nkp.cz/>.
7. Zpracujte charakteristiku rizik, která se mohou objevit v socializaci jedince (skupina dětí v riziku, „at-risk youth“). Jak lze tato rizika eliminovat? Doporučený zdroj: Vojtová, 2008b, s. 38-41.
8. Zpracujte stupnici poruch chování podle Bowera. K čemu by mohlo být užitečné zařazení žáka do určitého stupně? Doporučený zdroj: Vojtová, 2008a, s. 83-85).
9. Zamyslete se, jaký je rozdíl mezi riziky v socializaci jedince, které mohou vést k poruchám chování, a etiologií poruch chování. Doporučené zdroje: Fischer, Škoda, 2008, s. 129-131; Vojtová, 2008b, s. 38-41.
10. Charakterizujte současné principy edukace dětí v riziku a s poruchami chování v etopedii. Doporučená literatura: Vojtová, 2008a, s. 103-107.
11. Jaké jsou hlavní prostředky a formy převýchovného procesu? Popište. Doporučený zdroj: Slomek, 2008, s. 35-36.
12. Na stránkách MŠMT vyhledejte sekci o prevenci rizikového chování a zpracujte přehled všech preventivních dokumentů (zákonů, vyhlášek, strategií, metodických dokumentů).
13. Zamyslete se, kteří pedagogičtí pracovníci vykonávají ve škole poradenskou činnost jako součást intervence se zaměřením na děti v riziku a děti s poruchami chování. Doporučené zdroje: Vojtová, 2008b, s. 89-100; Vyhláška č. 72/2005 Sb.
14. Vyhledejte a prostudujte si legislativu zabývající se činnostmi výchovného poradce a školního metodika prevence. Doporučený zdroj: vyhláška 72/2005 Sb., příloha k vyhlášce.
15. Vyhledejte a nastudujte aktuální strategii prevence rizikového chování dětí v působnosti resortu školství. Doporučený zdroj: webové stránky MŠMT.
16. Na internetu vyhledejte minimální preventivní program a krizový plán školy vybrané základní či střední školy. Doporučený zdroj: internet.
17. Vyhledejte a prostudujte si legislativu zabývající se PPP, SPC. Doporučený zdroj: vyhláška 72/2005 Sb.
18. Jaké služby poskytuje středisko výchovné péče a jak je péče organizována? Doporučené zdroje: Slomek, 2008, s. 69-72; vyhláška č. 458/2005 Sb.
19. Vyhledejte a prostudujte si legislativu zabývající se činnostmi a službami SVP. Doporučené zdroje: zákon č. 109/2002 Sb. a vyhláška č. 458/2005 Sb.
20. Na stránkách MŠMT najděte sekci o institucionální výchově v rámci speciálního školství a vypracujte seznam hlavních legislativních a dalších dokumentů (i mezinárodních), které se týkají výkonu ochranné a ústavní výchovy. Doporučený zdroj: webové stránky MŠMT.

Úvod do etopedie.

Studijní opora pro předmět Úvod do etopedie.

Autor: Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 66